

De wil is er

Nu de weg nog

**Onderzoek naar de invloed
van sociale netwerken op de
sociaal-culturele integratie
van vluchtelingen in Utrecht**

**Masterscriptie Algemene
Sociale Wetenschappen
Multiculturalisme in
Vergelijken d Perspectief**

**H.J. Wimmenhove
Universiteit Utrecht**

3489140

28 juni 2013

**Begeleider: Dr. G.B. Dielissen
Tweede lezer: Dr. M. Maliepaard**

Inhoudsopgave

Dankwoord	3
Samenvatting	4
1. Inleiding	5
2. Methode	14
3. Resultaten	17
4. Conclusie	29
5. Discussie	40
6. Referenties	42
Appendix	45

Dankwoord

Via vrijwilligerswerk heb ik sinds twee jaar contact met asielzoekers. In mijn masterscriptie wilde ik me theoretisch verdiepen in deze doelgroep. Dat is zeker gelukt en door middel van de achttien interviews heb ik een realistisch beeld gekregen van het sociale leven van vluchtelingen die in Utrecht woonachtig zijn. Allereerst wil ik Vluchtelingenwerk bedanken voor de samenwerking en voor het beschikbaar stellen van ruimtes waar de interviews afgenomen konden worden. In het bijzonder wil ik Inge van Steenis bedanken, die mij heeft begeleid vanuit deze organisatie. Daarnaast wil ik alle begeleiders bedanken die werken bij Vluchtelingenwerk en mij ontzettend hebben geholpen bij het benaderen van respondenten. Zonder hen en zonder de respondenten zou deze studie nooit tot stand zijn gekomen.

Ook wil ik Gerrit-Bartus Dielissen bedanken voor zijn goede begeleiding en de kritische vragen die hij mij stelde en die mij verder hebben geholpen. De tweede lezer, Mieke Maliepaard, wil ik ook bedanken voor de tijd die ze genomen heeft om mijn stuk te lezen en te beoordelen. Mijn dank gaat ook uit naar mijn vriend, mijn ouders, mijn vriendinnen en alle dispuutgenoten die geïnteresseerd hebben geluisterd naar mijn scriptie verhalen en mij hebben aangemoedigd er met de volle honderd procent voor te gaan. In het bijzonder wil ik Janneke en mijn moeder bedanken, die de tijd hebben genomen om mijn hele scriptie te lezen en van commentaar te voorzien. Rebecca, Annemiek en Babette, ik wil jullie ook bedanken voor de gezellige en productieve dagen die we samen in de bibliotheek hebben doorgebracht. Het was goed.

Samenvatting

In deze studie is middels semigestructureerde interviews met achttien vluchtelingen onderzoek gedaan naar de invloed van sociale netwerken van vluchtelingen op hun sociaal-culturele integratie. Uit de data blijkt dat vluchtelingen over het algemeen een hechte band hebben met hun familie en dat familieleden kunnen zorgen voor nieuwe kennissen.

Een krappe meerderheid van de respondenten heeft een homogeen sociaal netwerk. Vluchtelingen willen een uitbreiding van hun netwerk en vooral meer contacten met Nederlanders. Ze geven aan dat hier weinig mogelijkheden voor zijn. Vluchtelingen die over een heterogeen netwerk beschikken, onderschrijven sneller de Nederlandse normen, waarden en tradities. Mannen hebben een iets uitgebreider en heterogener netwerk dan vrouwen. Qua diversiteit en omvang van het sociale netwerk is geen verschil wat betreft leeftijd te vinden. Actief lidmaatschap van een kerk zorgt voor een heterogener en omvangrijker netwerk. Naar een moskee gaan, draagt hier niet aan bij, maar zorgt wel voor de inbedding in een groep. Een hoger opleidingsniveau, het hebben van kinderen en het hebben van een taalcoach speelt een positieve rol bij het ontwikkelen van een heterogeen netwerk.

Concluderend kan worden gezegd dat sociale netwerken een verschillende rol spelen bij de sociaal-culturele integratie van volwassen vluchtelingen in Utrecht. Sommige sociale netwerken werken faciliterend, terwijl andere netwerken belemmerend werken voor het in contact komen met Nederlanders en niet zorgen voor overdracht van Nederlandse normen, waarden en tradities.

1. Introductie

Enig idee hoeveel vluchtelingen Nederland telt? Schattingen van het aantal vluchtelingen in Nederland variëren van 69.500 tot 250.000. Volgens het Vluchtelingenverdrag van Genève (1951) is een vluchteling iemand die in zijn thuisland gegronde vrees heeft voor vervolging en daar geen bescherming krijgt tegen deze vervolging en daarom is gevlucht en in een ander land verblijft.

Aangekomen in een nieuw land blijkt integratie lastig te zijn voor vluchtelingen. Vicepremier en minister van Sociale Zaken Lodewijk Asscher stelt dat alle nieuwkomers in Nederland zich meer bewust moeten zijn van de normen en waarden van de Nederlandse samenleving. Asscher stelt: *'De culturele integratie hapert, er is zelfs sprake van achteruitgang in de manier waarop wordt aangekeken tegen homoseksualiteit, tegen joden, tegen vrouwen. We moeten duidelijker maken wat dit land zo geweldig maakt: de vrijheid jezelf te zijn'* (de Volkskrant, 20 februari 2013). Deze uitspraak en de lage arbeidsparticipatie en hoge werkloosheid van vluchtelingen (RWI, 2003) laten zien dat de integratie van vluchtelingen in Nederland nog niet vlekkeloos verloopt.

Sociale netwerken zijn van belang voor de integratie van vluchtelingen (Cruz-Saco, 2008; Fennema & Tillie, 2001; Martinovic, Van Tubergen & Maas, 2009; De Vroome & Van Tubergen, 2010). Cruz-Saco (2008) stelt dat het hebben van een interetnisch sociaal netwerk leidt tot meer kennis van de culturele normen, waarden en tradities van autochtonen. Interetnisch contact kan voordelig zijn voor minderheden, omdat ze makkelijker toegang verkrijgen tot een grotere arbeidsmarkt (Lin, 1999) en de taal sneller leren (Chiswick & Miller, 2001). Het contact kan intergroepsrelaties verbeteren en vooroordelen en conflicten verminderen (Allport, 1954). Uit eerder onderzoek (Martinovic et al., 2009; De Vroome & Van Tubergen, 2010) blijkt dat sociale netwerken van belang zijn voor de sociaal-culturele en structurele integratie.

Structurele integratie refereert aan het verkrijgen van rechten en status binnen de instituties van de ontvangende samenleving, terwijl sociaal-culturele integratie is gericht op de sociale contacten die minderheden onderhouden met de samenleving en de culturele aanpassing aan de samenleving (Vermeulen & Penninx, 1994). Culturele integratie richt zich op de culturele uitwisseling en onderlinge waardering, terwijl sociale integratie inhoudt dat allochtonen en autochtonen even gemakkelijk met elkaar omgaan als mensen met dezelfde culturele achtergrond (Van Vugt, 1995).

De definitie sociaal-culturele integratie is niet eenduidig. In deze studie zal sociaal-culturele integratie als volgt worden gedefinieerd: de mate waarin vluchtelingen contacten onderhouden met de dominante samenleving, kennis hebben van normen, waarden en tradities van Nederland en deze al dan niet onderschrijven en in hoeverre er sprake is van inbedding in minderheidsgroepen in Nederland. Vanuit de overheid wordt de definitie van sociaal-culturele integratie meestal alleen betrokken op Nederland; dus in hoeverre mensen sociaal-cultureel geïntegreerd zijn in Nederland (Klaver & Van der Welle, 2009). Men kan heel goed sociaal-cultureel geïntegreerd zijn in een bepaald sociaal netwerk en zich toch afzijdig houden van contact met Nederlanders en de Nederlandse normen, waarden en tradities. Vandaar dat in deze definitie ook rekening wordt gehouden met de sociaal-culturele integratie die mensen ervaren in minderheidsgroepen.

Vluchtelingen kunnen zeer uiteenlopende sociale netwerken hebben. Een aanzienlijk deel van de bestaande literatuur richt zich op de structurele integratie en nog specifiek; op de economische integratie van migranten (Aparicio, 2007; Fokkema & De Haas, 2011). In aanvulling hierop zal dit onderzoek zich vooral richten op de invloed van sociale netwerken op de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen. Bekend is dat sociale netwerken van belang zijn bij het integratieproces, maar er is nog weinig bekend over de sociale netwerken van deze specifieke groep, vluchtelingen in Utrecht. Daarom zal in dit onderzoek aandacht worden besteed aan de sociale netwerken van vluchtelingen in Utrecht en de invloed ervan op de sociaal-culturele integratie in Nederland.

1.1 Stand van zaken in wetenschappelijk onderzoek

Wanneer in een samenleving verschillende etnische groepen langdurig contact met elkaar hebben, ontstaat er een interactief proces van beïnvloeding dat het acculturatieproces wordt genoemd (Phalet & Verkuyten, 2000). In dit acculturatieproces wordt *integratie* als belangrijke factor gezien voor het goed functioneren van minderheden (Phillimore, 2011). Berry (1997) heeft een theoretisch model ontwikkeld waarin hij vier acculturatiestijlen van elkaar onderscheidt.

<i>Relatie met andere culturele groep aangaan</i>	<i>Eigen culturele identiteit behouden</i>	
	Ja	Nee
Ja	Integratie	Assimilatie
Nee	Separatie	Marginalisatie

Tabel 1: theoretisch model met verschillende acculturatiestijlen. Overgenomen van: "Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology: An international review*, 46, p. 10."

Bij integratie zijn twee partijen betrokken: de migranten en de ontvangende samenleving. De interactie tussen deze partijen bepaalt de richting en de uitkomsten van het integratieproces. Het zijn alleen geen gelijke partijen: de ontvangende samenleving met zijn institutionele structuur en reactie op de migranten is bepalender dan migranten zelf voor het proces van integratie, vanwege de macht en bronnen die ze heeft. Het integratiebeleid maakt deel uit van de institutionele regelingen van de samenleving en dit beleid wordt bepaald door het stemmende deel van de ontvangende samenleving. Deze verhouding is scheef, aangezien het beleid niet wordt opgesteld in samenwerking met de migrantengroepen zelf (Penninx, 2005).

In het huidige Nederlandse integratiebeleid wordt meer druk gelegd op de etnische minderheden om te assimileren (Vasta, 2007). Na de eeuwwisseling is er meer aandacht gekomen voor de eigen verantwoordelijkheid van de immigranten. Fermin (in: Gowricharn, 2006) stelt dat de overheid alleen op afstand stuurt en dat het eigen initiatief van de inburgeraar juist wordt ingeperkt door een wettelijk vastgelegde inburgeringsplicht. Het integratiebeleid is veranderd in het tegengestelde daarvan; een niet-immigratie beleid. Van vluchtelingen wordt een actieve oriëntatie op en een positieve waardering voor Nederland verwacht (Joppke, 2007).

Vluchtelingen hebben over het algemeen een hoog opleidingsniveau en veel werkervaring in vergelijking met reguliere migranten. Ze zijn een bovengemiddeld gemotiveerde groep die snel wil integreren in de Nederlandse samenleving. Vanwege deze kwaliteiten zou je verwachten dat ze sneller dan reguliere (arbeids)migranten sociaal-economisch zelfstandig zijn. Het tegendeel is echter vaak het geval. Twee additionele kenmerken van vluchtelingen zijn hier debet aan. Ze zijn over het algemeen op leeftijd wanneer ze in Nederland worden toegelaten en veel vluchtelingen kampen met psychische problemen. Hun integratieproces verloopt om deze redenen vaak niet

vlekkeloos en voor veel vluchtelingen is de aansluiting op de arbeidsmarkt lastig (Mattheijer, 2000).

Vanuit de *social capital theory* wordt gesteld dat relaties er wat betreft integratie toe doen. Het centrale idee van sociaal kapitaal is dat netwerken waarde hebben voor het individu en de gemeenschap (Field, 2005). Sociaal kapitaal wordt onderscheiden in twee vormen; *bonding* en *bridging* (Putnam, 2000). *Bonding* is gericht op het versterken van banden en het behouden van homogeniteit binnen de groep, terwijl *bridging* sociaal kapitaal gericht is op het samenbrengen van mensen uit verschillende sociale groepen. Wanneer je hulpmiddelen (emotioneel, materieel en informatief) kunt mobiliseren uit je netwerk, dan ben je beter af dan anderen (Komter, Burgers & Engbersen, 1999). Het volgen van een opleiding, het deel uit maken van een kerkgenootschap, het hebben van kinderen en het doen van vrijwilligerswerk en activiteiten van Vluchtelingenwerk dragen allemaal positief bij aan het aangaan van sociale contacten met Nederlanders (Klaver, Odé & Gent, 2006). Interetnisch contact bevordert sociaal-culturele en structurele integratie, het kan namelijk helpen bij de taalontwikkeling of het verkrijgen van een baan (Martinovic et al., 2009).

1.2 Theoretisch kader

In dit theoretische kader staat de invloed van sociale netwerken op de sociaal-culturele integratie van volwassen vluchtelingen in Utrecht centraal. Achtereenvolgens zullen verschillende onderwerpen worden onderbouwd: de aard van sociale netwerken, het tot stand komen van sociale netwerken, fysieke en mentale gezondheid van vluchtelingen, kansen en belemmeringen van sociale netwerken en als laatste de verschillende variabelen die invloed kunnen hebben op de sociale netwerken en het sociaal-culturele integratieproces van vluchtelingen.

1.2.1 Aard van sociale netwerken

Uit onderzoek dat is gedaan in samenwerking met Vluchtelingenwerk Midden Nederland (Edelbroek, 2010), blijkt dat mensen met dezelfde moedertaal een belangrijke functie hebben voor vluchtelingen in contact met organisaties en instituties (als tolk). Ook kunnen ze kennis aan elkaar overbrengen wanneer ze hetzelfde traject hebben doorlopen. Edelbroek gebruikt hiervoor de term *kennis bemiddelaar* van Sverrison (2001). De *netwerk bemiddelaars* kunnen nieuwe vluchtelingen verbinden met anderen (vluchtelingen of niet-vluchtelingen). Deze rollen kunnen ook worden vervuld door leden buiten dezelfde etnische, nationale of religieuze groep. Sommige vluchtelingen hebben veel contact met Nederlanders, waardoor ze in verhouding tot vluchtelingen die weinig contact hebben met Nederlanders, de weg in de samenleving goed kennen (Edelbroek, 2010).

In het *integratie kader* wordt onderscheid gemaakt tussen drie vormen van sociale verbanden: *social bonds*, *social links* en *social bridges* (Ager & Strang, 2008). *Social bonds* zijn verbanden binnen gemeenschappen (etnisch, nationaal of religieus). Met *social links* wordt de mate van betrokkenheid bedoeld bij instituties, organisaties en diensten en het gebruik van beschikbare voorzieningen. *Social bridges* zijn contacten die het etnische, nationale en religieuze niveau ontstijgen en interactie van twee kanten bevorderen. Klaver en van der Welle (2009: 50) stellen dat een sociaal netwerk het integratieproces vooral positief zou beïnvloeden '*als de contacten etnische en culturele grenzen overschrijden*'.

Granovetter (1973) maakt onderscheid tussen *sterke* en *zwakke banden*. De sterkte van een binding is de combinatie van de hoeveelheid tijd, emotionele intensiteit, intimiteit en wederkerigheid die de binding kenmerkt. De meest waardevolle informatie komt volgens Granovetter uit de *zwakke banden*, want informatie en ideeën komen uit een heel andere, bredere groep dan de nabije familieleden en vrienden. Deze informatie zorgt ervoor dat mensen

verder komen dan wanneer ze alleen *sterke banden* hebben. Coleman (1988) en Bourdieu (1983, 1986) gaan tegen Granovetter in en stellen dat een sociaal netwerk juist effectief is wanneer het hecht en gesloten is. Putnam (2000, p.23) is het helemaal met Granovetter eens en stelt: *'Bonding social capital is [...] good for 'getting by', but bridging social capital is crucial for 'getting ahead'.*

In lijn met de theorie van Coleman en Bourdieu blijkt uit een onderzoek dat vluchtelingen de eerste jaren vooral terugvallen op de *sterke banden* en *bonding* sociaal kapitaal (Prinsen, 2009). *Bridging sociaal kapitaal* en *zwakke banden* zijn belangrijk bij de arbeidsintegratie, maar voor een groot gedeelte van de vluchtelingenpopulatie kunnen ook *sterke banden* helpen bij het verwerven van inkomen, het vinden van een baan en het ontvangen van maatschappelijke ondersteuning. Vluchtelingen vinden vaak steun in hun eigen informele netwerk door de toegankelijkheid, de overeenstemming in normen en de aansluiting bij individuele behoeften. Vooral vluchtelingen die over weinig sociaal kapitaal bezitten en die tegen culturele barrières aanlopen, vallen terug op hun *sterke banden* en *bonding sociaal kapitaal* (Prinsen, 2009).

1.2.2 Wenselijkheid en mogelijkheid van contact

Vrijwillig contact met personen buiten de etnische groep staat centraal als indicator voor sociaal-culturele integratie. Voor vrijwillig contact zijn twee noodzakelijke voorwaarden, namelijk wenselijkheid en mogelijkheid van contact. Het is belangrijk te weten of het ontbreken van interetnisch contact te maken heeft met de wil of met de mogelijkheid om contacten buiten de eigen etnische groep te hebben (Nekuee, 1996).

Kenmerken van de dominante samenleving en de minderheidsgroep zijn belangrijk om in acht te nemen. Hoe sterker de eigen groep georganiseerd is, des te minder participatie in organisaties buiten de groep er zal plaatsvinden (Blau, 1977). De mogelijkheid van een vluchteling om in contact te komen met leden van de dominante samenleving wordt mede bepaald door de mate waarin de autochtone bevolking bereidwillig is om in contact te komen (Nekuee, 1996). Wanneer er tussen Nederland en het land van herkomst van de vluchteling een groot cultuurverschil is, zal er minder interetnisch contact plaatsvinden volgens de contacttheorie van Allport (1954). Intergroepscontact leidt tot vermindering van etnisch conflict en positievere waardering van de andere groep. Wanneer leden van verschillende groepen met elkaar communiceren, ontstaat er een realistischer beeld van de ander en kan er wederzijdse acceptatie en begrip ontstaan of worden versterkt. Het contact moet wel voldoen aan vier voorwaarden: gelijke status, gemeenschappelijke doelen, steun van institutionele autoriteiten en samenwerking. Wanneer aan deze voorwaarden is voldaan, blijkt dat intergroepscontact tot minder vooroordelen leidt. Maar hoe beter het contact is, hoe sterker de positieve effecten zijn (Pettrigrew & Tropp, 2006).

1.2.3 Fysieke en mentale problemen van vluchtelingen

De eerste jaren van het wonen in een nieuw land als vluchteling zijn emotioneel zwaar. Vluchtelingen zijn ontheemd, ontworteld en moeten hun leven opnieuw vormgeven in een andere omgeving (Silove & Ekblad, 2002). Twee consistente risicofactoren, trauma's uit het verleden en post-migratie stress, zijn bepalend voor de meeste mentale stoornissen waar vluchtelingen mee kampen (Silove & Ekblad, 2002). Wanneer men vluchtelingen langere tijd volgt, blijken de klachten te verminderen. Tijd blijkt een krachtige genezer te zijn (Westermeyer, Neider & Callies, 1989).

Bijna de helft van de vluchtelingen lijdt aan één of meerdere chronische aandoeningen. Dit blijkt uit onderzoek gedaan in Nederland onder Afghaanse, Iraanse en Somalische asielzoekers en vluchtelingen (Gerritsen,

Bramsen, Devillé, Van Willigen, Hovens & Van der Ploeg, 2006). Wanneer men last heeft van fysieke of mentale klachten, kan een sociaal netwerk verschillende vormen van steun bieden (emotioneel, praktisch en informatief) en kunnen contacten met mensen uit de dominante groep de economische integratie van vluchtelingen verbeteren (De Vroome & Van Tubergen, 2010). Aan de andere kant, blijkt dat vluchtelingen slecht economisch geïntegreerd zijn (De Vroome & Van Tubergen, 2010; Mattheijer, 2000) en dit hangt onder meer samen met het feit dat veel vluchtelingen last hebben van fysieke en mentale klachten en daardoor moeite hebben met het opbouwen van een sociaal netwerk.

Sociale netwerken spelen een belangrijke rol in het psychologisch welzijn van mensen (Kawachi & Berkman, 2001). Kleine sociale netwerken, weinig hechte vriendschappen en een laag niveau van waargenomen sociale steun zijn allen verbonden aan depressieve symptomen (Cohen, Underwood & Gottlieb, 2000). Integratie in een sociaal netwerk kan zorgen voor een positieve psychologische toestand, wat weer kan leiden tot het verbeteren van de mentale gezondheid en stressverlaging. Het kan gaan om een gevoel van zingeving, *belonging*, een gevoel van veiligheid en erkenning van eigenwaarde (Cohen et al., 2000). Lin (1999) stelt dat ook *zwakke banden* dit gevoel van *belonging* kunnen geven.

1.2.4 Kansen en belemmeringen van sociale netwerken

Een sociaal netwerk kan steun bieden aan vluchtelingen, omdat het eenzaamheid en isolatie kan voorkomen en de behoefte om te communiceren kan vervullen (Jacob, 1994). Aanwezigheid van een gemeenschap heeft invloed op het psychische welzijn en op het aanpassingsvermogen van vluchtelingen. Bruhn en Philipp (1984) stellen dat sociale netwerken ten eerste kunnen zorgen voor morele en materiële steun. Ten tweede dat netwerken een rol kunnen spelen in het reduceren van stress. Ten derde zorgen netwerken voor het verhogen van de mate van optimisme en als laatste kunnen ze helpen in het verbeteren en gebruiken van nieuwe gedragsmechanismen in situaties waarin men zich cultureel moet aanpassen. Grote netwerken lijken meer sociale steun te bieden dan kleinere netwerken (Burt, 2004; Wellman, 1991).

In Utrecht bestaat onder vluchtelingen een gesloten Eritrese gemeenschap en een Oeigoerse gemeenschap. Deze gesloten sociale netwerken zouden juist ook de sociaal-culturele integratie kunnen belemmeren, aangezien ze sterk naar binnen gericht zijn en er weinig sprake is van interetnisch contact. Wanneer er weinig mogelijkheid is om de groep te verlaten en er is grote sociale controle, kan de impact van de groep beperkend zijn voor individuen die zich verder willen ontwikkelen (Janjuha-Jivraj, 2003). De schaduwzijde van sociaal kapitaal is dat mensen met zeer hechte relaties weinig last hebben van depressies, maar hoger scoren op angststoornissen (Brown & Harris, 1978). Anderzijds kunnen deze sterke banden ook bijdragen aan het gevoel ergens bij te horen en daarmee psychologische steun en geborgenheid geven. Steun die als belangrijk kan worden ervaren in een wereld waar men mogelijk nog weinig nieuwe netwerken heeft opgebouwd (Dielissen, 2013).

1.2.5 Verschillende variabelen

In dit onderzoek komt in deelvraag vijf aan de orde of er verschillen zijn tussen vluchtelingen op basis van geslacht, leeftijd waarop men in Nederland is aangekomen, religie, het wel of niet hebben van kinderen, opleidingsniveau en actief betrokken zijn bij een maatjesproject. De verwachting is dat deze variabelen invloed hebben op de rol van sociale netwerken bij de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen.

Demografische gegevens

Vijf sociaal demografische factoren beïnvloeden de integratie, namelijk: de reden van vertrek, leeftijd, geslacht, huwelijks staat en de gezinssamenstelling. Aanwezigheid van familie helpt bij de integratie, maar is geen garantie voor succesvolle integratie (Jacob, 1994). Leeftijd en opleiding beïnvloeden de mate van interetnisch contact en daarmee ook de sociaal-culturele integratie (Martinovic et al., 2009). Vluchtelingen die op een jongere leeftijd in Nederland aankomen, kunnen sneller de Nederlandse taal leren en zijn minder gesocialiseerd door derden in het land van herkomst en daardoor flexibeler in het aanpassen aan een nieuwe culturele omgeving. Hoger opgeleide vluchtelingen zullen eerder interetnisch contact hebben dan lager opgeleiden, vanwege een meer universalistische kijk op het leven en het minder waarde hechten aan etnisch groepslidmaatschap (Martinovic et al., 2009).

De effecten van sociale relaties op mentale gezondheid verschillen voor mannen en vrouwen. Vrouwen scoren hoger op psychologische stress dan mannen, wat voor een deel verklaard kan worden door de gender verschillen in de mate van betrokkenheid in een sociaal netwerk (Kawachi & Berkman, 2001). Vrouwen hebben over het algemeen meer emotioneel intieme relaties dan mannen, mobiliseren meer sociale steun tijdens stressperiodes en leveren meer effectieve sociale steun aan anderen dan mannen. Vrouwen ervaren meer verantwoordelijkheid ten opzichte van mensen uit hun sociale netwerk dan mannen en hebben daardoor ook meer last van andermans problemen (Belle, 1987).

Uit meerdere onderzoeken is gebleken dat de rol van religie een verschillende rol kan spelen in de levens van vluchtelingen en ook een verschillende uitwerking kan hebben op de integratie van vluchtelingen. Religieuze instituties kunnen ervoor zorgen dat de banden binnen migrantengroepen versterkt worden en dat tegelijkertijd migranten worden verbonden met de rest van de samenleving. De invloed van religieuze instituties op de integratie van vluchtelingen hangt wel af van de context. Religieuze instituties verbonden met een religieuze traditie van een minderheid spelen voornamelijk een *bonding* rol voor vluchtelingen, terwijl de instituties die verbonden zijn aan de religieuze traditie van de meerderheid zorgen voor *bonding én bridging* van vluchtelingen (Allen, 2010). De rol van religie (voornamelijk de islam) speelt een grote rol in het debat over de integratie van vluchtelingen. De invloed van sociale religieuze netwerken op de integratie van vluchtelingen zal daarom in dit onderzoek speciale aandacht krijgen.

1.3 Samenvattende conclusie

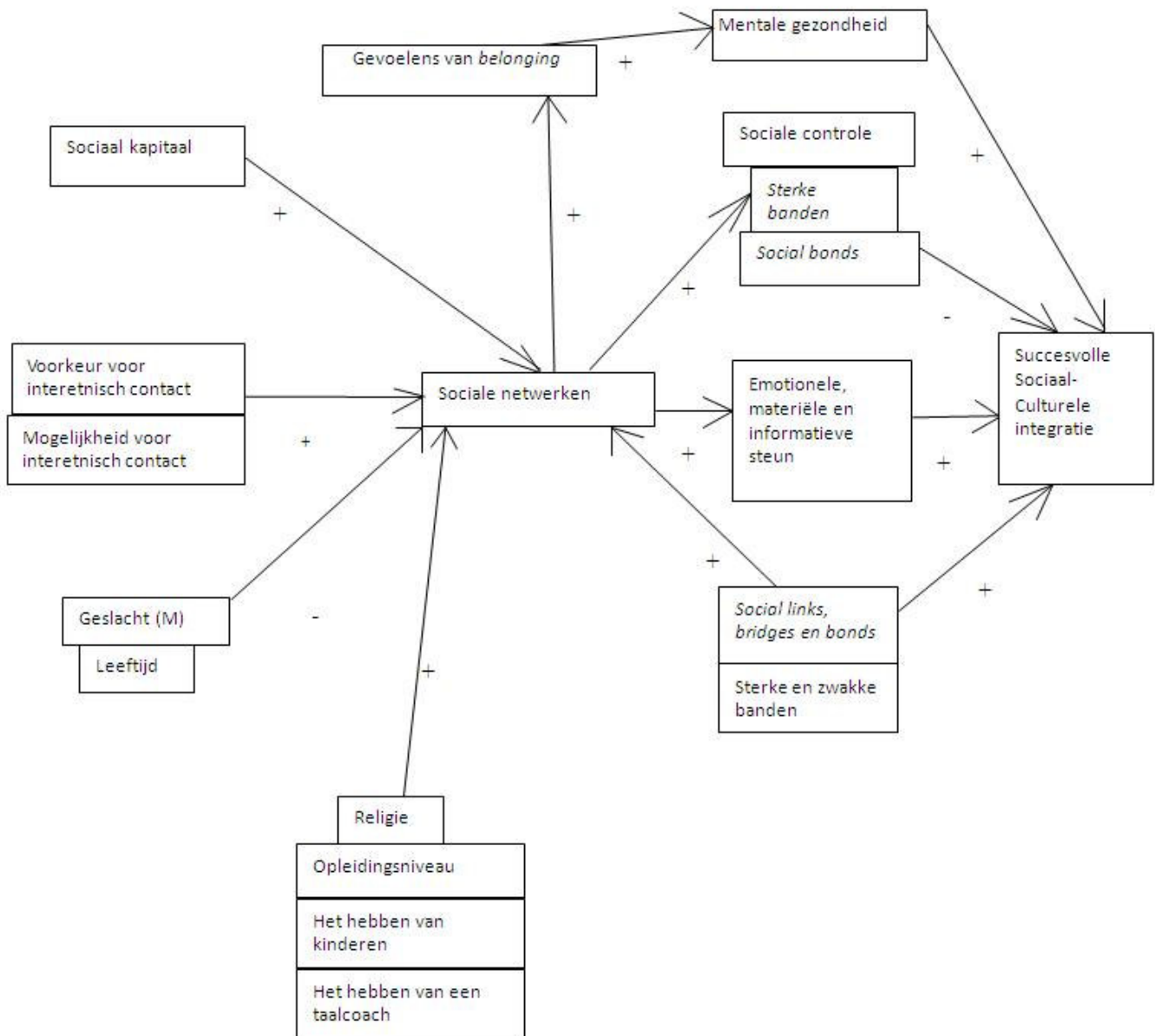
Ager & Strang (2008) maken onderscheid tussen *social bonds*, *social links* en *social bridges*. *Social bridges* beïnvloeden het integratieproces positief. Granovetter (1973) heeft onderscheid gemaakt tussen *sterke* en *zwakke banden*. Vluchtelingen maken in de beginjaren in het gastland vooral gebruik van *sterke banden*, aangezien ze nog over weinig *zwakke banden* bezitten. Juist deze *zwakke banden* zijn positief om de vluchtelingen op weg te helpen in de maatschappij.

Wenselijkheid en mogelijkheid van contacten leggen met mensen buiten de eigen groep maakt onderdeel uit van sociaal-culturele integratie. De contacttheorie van Allport (1954) speelt hierin een belangrijke rol. Hoe groter het cultuurverschil, des te kleiner de kans op interetnisch contact. Een hoog percentage vluchtelingen kampt met fysieke en/of mentale gezondheidsproblemen. Een sociaal netwerk kan hierin steun bieden (emotioneel, materieel en informatief), maar aan de andere kant kunnen deze problemen belemmerend werken voor het opbouwen van een sociaal netwerk. Een sociaal netwerk kan zorgen voor een gevoel van *belonging* (Cohen et al., 2000). De aanwezigheid van een gemeenschap kan een positieve uitwerking hebben op het psychische welzijn van vluchtelingen en daarmee ook op de sociaal-culturele integratie, maar gesloten netwerken kunnen de sociaal-culturele integratie juist

belemmeren, doordat ze interetnisch contact tegenwerken en sterk intern gericht zijn. *Sterke banden* kunnen positief zijn voor de gezondheid van een individu (weinig depressieve klachten), maar de schaduwzijde van sociaal kapitaal is dat mensen met zeer hechte relaties wel hoger scoren op angststoornissen (Brown & Harris, 1978). Netwerken kunnen dus een positieve en negatieve invloed hebben op het sociaal-culturele integratieproces van vluchtelingen.

Verschillende demografische gegevens hebben invloed op het integratieproces. Vrouwen hebben een voordeel ten opzichte van mannen met het opbouwen van hun netwerk. Jonge vluchtelingen hebben een voordeel ten opzichte van oudere vluchtelingen, aangezien ze zich sneller kunnen aanpassen aan een nieuwe omgeving. Wanneer men kinderen heeft, over een taalcoach beschikt, hoogopgeleid en religieus is, zal men sneller geïntegreerd zijn dan wanneer een vluchteling alleenstaand is, geen taalcoach heeft, laagopgeleid en niet-religieus is. Alle elementen uit deze samenvatting komen terug in een theoretisch model dat in figuur 1 is weergegeven.

1.4 Theoretisch model

Figuur 1: Theoretisch model over positieve en negatieve invloed van sociale netwerken

1.5 Vraagstelling

Hoofdvraag

Welke rol spelen sociale netwerken bij de sociaal-culturele integratie van volwassen vluchtelingen in Utrecht?

Deelvragen

- Over welke sociale netwerken beschikken de vluchtelingen in Utrecht en wat is de aard van die netwerken?
- Hoe zijn de sociale netwerken van vluchtelingen in Utrecht tot stand gekomen?
- Wat leveren de verschillende soorten relaties uit de sociale netwerken op voor de vluchtelingen met betrekking tot hun sociaal-culturele integratie?
- Wanneer vormen sociale netwerken van volwassen vluchtelingen een belemmering voor succesvolle sociaal-culturele integratie?
- Wat zijn overeenkomsten en verschillen tussen vluchtelingen met betrekking tot de diversiteit en omvang van hun sociale netwerk en de invloed hiervan op de sociaal-culturele integratie? De volgende variabelen worden onderzocht: geslacht, leeftijd waarop men in Nederland is aangekomen, religie, het wel of niet hebben van kinderen, opleidingsniveau en actief betrokken zijn bij het taalmaatjesproject Taal in beweging.

3. Methode

3.1 Design

In een literatuurstudie is het onderwerp verder verkend. De bestaande literatuur is gebruikt om gegevens te verzamelen over de integratie van vluchtelingen en de rol van sociale netwerken daarin. De grounded theory benadering is een design voor kwalitatief onderzoek dat goed past bij dit onderzoek, want de grounded theory heeft als doel; begrips- of theorie-ontwikkeling en het doel van dit onderzoek is om begrip en inzicht te krijgen in de rol van sociale netwerken bij de integratie van vluchtelingen in Utrecht. De invloed van sociale netwerken van vluchtelingen op de sociaal-culturele integratie is niet eerder onderzocht, vandaar dat voor dit explorerende onderzoek is gekozen voor een kwalitatief onderzoeksdesign. Met dit onderzoek wordt geprobeerd om in de leefwereld van vluchtelingen te stappen en hierbij past een dataverzamelmethode van interviews.

3.2 Respondenten

De onderzoekspopulatie bestaat uit volwassen vluchtelingen in Utrecht; dit zijn er ongeveer 330. Het onderzoek heeft in Utrecht plaatsgevonden, vanwege de opdracht van Vluchtelingenwerk Midden Nederland om te onderzoeken wat de invloed is van sociale netwerken op de integratie van vluchtelingen.

Vluchtelingenwerk Midden Nederland maakt gebruik van een digitaal systeem waarin gegevens over cliënten worden gerapporteerd, het zogenaamde Vluchtelingen Volg Systeem (VVS). Aan de hand van het VVS is er bekeken wat de kenmerken zijn van de groep vluchtelingen die in Utrecht woonachtig is (bijlage 1). De steekproef met 62 vluchtelingen is in een beveiligd google-docs document geplaatst met de gegevens van de cliënt, inclusief de namen van de desbetreffende begeleider vanuit Vluchtelingenwerk. Via een mail en een korte bijeenkomst zijn alle begeleiders door mij op de hoogte gesteld van mijn onderzoek en hun rol daarin. De respondenten zijn bijna allemaal benaderd door de begeleiders van de vluchtelingen. Begeleiders hebben het meeste zicht op de situatie van de respondent en in hoeverre hij of zij qua taal en psychische toestand in staat is om een interview te geven. Op deze manier is de kans op non-respons verkleind. Bij het werven van de respondenten is getracht een zo representatief mogelijke steekproef te trekken. De uiteindelijke kenmerken van de respondenten die hebben meegewerkt aan het onderzoek staan in tabel 2 in bijlage 1.

De meeste respondenten zijn uit hun land van herkomst naar Nederland gevlucht en hebben nooit ergens anders gewoond. Vier respondenten hebben tussendoor ook nog in andere landen gewoond. Een Iraakse heeft eerst een tijdje in Libanon gewoond, voordat ze naar Nederland is gevlucht. De man die in Koeweit is geboren heeft ook een tijd in Irak gewoond. De man uit Birma heeft voor zes jaar in India gestudeerd. En een mannelijke respondent uit Irak heeft gedurende de middelbare schooltijd in Zweden gewoond. Vier respondenten hebben hun redenen genoemd waarom ze zijn weggevlucht. Voor drie respondenten zijn dit politieke redenen en één respondent noemt dat ze vervolgd werd door de overheid om religieuze redenen.

3.3 Dataverzameling

Middels semigestructureerde interviews met achttien respondenten zijn de data verzameld. De interviews duurden gemiddeld één uur. Met uitzondering van een interview zijn alle vraagsprekken met toestemming van de respondent opgenomen. Van het interview met de respondent die geen toestemming voor opname gaf is een samenvatting van

het gesprek gebruikt. De interviews zijn op twee na gehouden op het kantoor van Vluchtelingenwerk. De overige twee zijn bij de respondent thuis afgenomen vanwege praktische redenen. De interviews zijn getranscribeerd en in NVivo geïmporteerd waarna de data gereed was om geanalyseerd te worden.

3.4 Meetinstrumenten

In dit onderzoek wordt uitgegaan van de volgende definitie van integratie: '*the process of becoming an accepted part of society*' (Penninx, 2005, p. 141). Deze definitie wordt gebruikt omdat deze op twee manieren 'open' is. Het legt de nadruk op het proces van integratie in plaats van dat het een gewenste eindsituatie schetst en het geeft geen vereisten voor acceptatie door de ontvangende samenleving. In het onderzoek zal vooral worden ingegaan op de sociale en culturele integratie van vluchtelingen en zullen economische en politieke integratie achterwege worden gelaten. De volgende definitie van sociaal-culturele integratie zal worden gebruikt: de mate waarin vluchtelingen contacten onderhouden met de dominante samenleving, kennis hebben van normen, waarden en tradities van Nederland en ze al dan niet onderschrijven en in hoeverre er sprake is van inbedding in minderheidsgroepen in Nederland.

Er zal gebruik worden gemaakt van de volgende sensitizing concepts: *sterke en zwakke banden* (Granovetter, 1973) *bonding en bridging* (Putnam, 2000), sociaal kapitaal en *social bonds, links en bridges* (Ager & Strang, 2008). Hierdoor wordt duidelijk wat de aard is van het sociale netwerk en hoe sterk en hecht de onderlinge relaties zijn. Het gehanteerde meetinstrument is te vinden in bijlage 2. Er is gebruik gemaakt van zowel een Nederlandse als een Engelse versie van de vragenlijst. Wanneer men de Nederlandse taal niet goed beheerste is gebruik gemaakt van de Engelse versie.

3.5 Data-analyse

Dit onderzoek is cyclisch van aard, data-verzameling en data-analyse wisselen elkaar af. Alle verzamelde gegevens van de semigestructureerde interviews zijn in NVivo verwerkt. De gegevens zijn eerst open gecodeerd, vervolgens axiaal en als laatste selectief. Door het vergelijken van de verschillende interviews is de data geanalyseerd.

Open coderen

Tijdens het open coderen zijn alle interviews zorgvuldig gelezen en in fragmenten ingedeeld. Betekenisvolle gedeeltes uit de getranscribeerde interviews zijn van codes voorzien. Fragmenten zijn onderling met elkaar vergeleken en er zijn net zolang codes toegekend aan fragmenten, tot het moment dat er geen nieuwe meer nodig waren om een fragment te beschrijven. Op deze manier is er een codeboom ontstaan. Gedurende deze fase is er nog geen sterke structuur ontstaan in de codeboom. Deze codeboom is in de bijlage te vinden. Sommige sensitizing concepts konden als code fungeren, maar niet allemaal.

Axiaal coderen

Tijdens het axiaal coderen zijn de interviews opnieuw gelezen, maar dit keer vanuit de bestaande codes. Elke code met de daarbij behorende fragmenten zijn opnieuw gelezen en sommige fragmenten zijn onder een andere code teruggebracht. Soms is er naar aanleiding van het lezen van een fragment toch besloten om een nieuwe code aan te maken. Hoofd- en subcodes zijn van elkaar onderscheiden, waardoor er meer structuur is aangebracht in de codeboom. Sommige subcodes zijn samengevoegd nadat de fragmenten onderling zijn vergeleken. Sommige codes zijn

juist gesplitst, waardoor er weer nieuwe codes zijn ontstaan. Uiteindelijk is er een codeboom met structuur ontstaan die te vinden is in de bijlage.

Selectief coderen

In deze fase is gezocht naar verklaringen voor verschillende verschijnselen. Er is nagedacht over terugkerende thema's en hoe de verschillende elementen zich tot elkaar verhouden. Naar aanleiding van deze fase is een begin gemaakt met het beantwoorden van de onderzoeksvraag. In het volgende hoofdstuk zijn de belangrijkste resultaten te lezen, die gevonden zijn naar aanleiding van de eerste twee fasen van het coderen.

4. Resultaten

De resultaten van de interviews zijn ingedeeld in drie thema's: sociaal-culturele integratie, religie en sociale netwerken. Gedurende de analyse is gebleken dat deze drie thema's de kern van het onderzoek vormen. Het zijn drie brede onderwerpen en daarom zijn de thema's onderverdeeld in verschillende sub thema's. De bespreking van de data volgt de logica van de drie thema's.

4.1 Sociaal-culturele integratie

4.1.1 Eigen normen en waarden

Zeven respondenten geven aan dat ze familie erg belangrijk vinden in het leven. Vier vluchtelingen vinden hun gezondheid belangrijk, twee respondenten noemen hun geloof. De overige respondenten noemen contact met vrienden, jezelf goed voelen, muziek, sport, mensen respecteren en iets betekenen voor anderen.

4.1.2 Thuis voelen

Tegen de verwachting van veel begeleiders van Vluchtelingenwerk in, zeggen alle vluchtelingen op één na, dat ze zich thuis voelen in Nederland. Respondent vijf vertelt dat hij zich thuis voelt doordat hij tv programma's begrijpt en wat mensen zeggen. Daardoor voelt hij zich niet eenzaam en heeft hij het gevoel dat hij erbij hoort. Respondent negen¹ voelt zich niet thuis, maar heeft ook een tijd in Zweden gewoond waardoor zijn situatie anders is dan van de meeste andere respondenten.

'Thuisgevoel ben ik voor lange tijd eh, die ben ik kwijt. Dus ja, ik weet niet, ik voel me thuis als ik me omringd voel met vrienden. Dat ik veel vrienden heb, ik niet eenzaam ben. Dan voel ik mij echt thuis. En hier, ja, op zich niet echt honderd. Maar we komen er wel in de toekomst.'

Vluchtelingen geven aan dat ze het belangrijk vinden dat ze zich begrepen voelen. Dit is niet altijd het geval, maar drie respondenten geven ook aan dat het met de tijd beter is geworden en ze zich steeds meer thuis voelen. Hier moet wel bij vermeld worden dat het een lastige vraag is en ondanks de uitleg, een aantal vluchtelingen waarschijnlijk niet precies begrijpen wat er met de vraag wordt bedoeld.

4.1.3 Cultuur van thuisland

Tien respondenten geven aan dat de cultuur van hun thuisland nog steeds belangrijk voor hen is en ze nog vaak de taal spreken met mensen uit hetzelfde land, het voor hen bekende eten koken, een koffie-ceremonie houden en feesten vieren die ze kennen vanuit hun thuisland. Iraniërs en Afghanen vieren ook vaak feesten in Nederland met hun landgenoten. Vier respondenten geven aan dat de cultuur van hun thuisland minder belangrijk voor hen is of dat er weinig van over is gebleven door bijvoorbeeld de taliban. Respondent vier heeft iets minder meegekregen van zijn eigen cultuur:

'Negen van de tien van mijn contacten waren uit het buitenland en de tiende kwam uit Iran. Dus beetje bij beetje accepteerde ik hun cultuur in mijn leven. Ik ging steeds meer overnemen van hun visie en gewoontes, en

---

¹ Naar alle respondenten wordt verwezen door middel van een getal. Zie voor de kenmerken van de respondenten tabel 2.

daardoor werd ik meer westers dan dat ik Iraans was. Dit is waarom mijn ouders, vrienden en familie mij een vreemde vonden.'

Echter ook de respondenten die hun eigen cultuur minder belangrijk vinden, koken meestal hun eigen gerechten en kennen ze hun eigen gewoontes. Een deel van de cultuur van hun thuisland heeft dan wellicht minder invloed op hun levens, maar een groot deel nog wel. Vijf respondenten geven aan dat ze de taal vanuit hun thuisland mee willen geven aan hun (eventuele) kinderen. Twee respondenten willen graag hun geloof overdragen en twee anderen vinden het belangrijk dat hun kinderen geen alcohol gaan drinken. Anderen noemen: respect voor je medemens, eten vanuit het thuisland en dat ze eerst gaan trouwen voordat ze gaan samenwonen.

4.1.4 Cultuurverschillen

Respect voor ouderen is hier minder volgens één respondent. In Nederland scheiden veel mensen en wonen mensen samen zonder getrouwd te zijn, noemen drie respondenten. Ook wordt genoemd dat ze in hun eigen cultuur homoseksualiteit niet kennen. De positie van de vrouw is in veel landen anders dan hier. Twee respondenten zijn verwesterd en vinden de vrijheid en gelijkheid tussen man en vrouw hier beter dan in hun eigen land. Dat vrouwen hier werken vinden twee anderen wel goed en een ander juist weer niet. Eén respondent vindt het goed dat mensen hier een eigen keus hebben met wie ze trouwen. Verschillen in het maken van afspraken komen ook meerdere malen terug. Respondent zeventien:

'Misschien wil ik bij jou op bezoek. Hanna, kan ik bij je komen? Nee, nee, nee, nee. Je moet een afspraak maken. Als ik mijn vriendin vraag, dan komt ze. Dat is anders.'

Respondent drie vindt die afspraken en regels in Nederland juist fijn en vindt dat er in Afghanistan meer regels en minder corruptie moet komen. Drie respondenten benoemen ook dat Nederlanders andere gewoontes hebben wat betreft eten. Ze zijn gewend om vaker op een dag een warme maaltijd te gebruiken. Twee respondenten noemen dat mensen hier meer op zichzelf zijn en de cultuur meer individualistisch is. In andere landen, bijvoorbeeld Iran, leven mensen meer in gemeenschappen.

'Hier in Nederland, vooral in Europa, mensen houden een beetje afstand. Maar ze zien elkaar wel. In het weekend ofzo. Maar wij in Iran zijn een beetje dichter bij elkaar. Als je een probleem hebt, dan breng je ze mee. Maar hier is ook zo, maar daar meer. En hier als je een probleem hebt, dan moet je het gewoon zelf oplossen. [.....]. In Iran bijvoorbeeld familie, vader, moeder, broers en zussen, ze maken veel zorgen over jou eigenlijk (respondent vijf).'

Een andere respondent zegt dat je hier op straat kunt doen en laten wat je wilt, drugs gebruiken bijvoorbeeld. Je bent op jezelf aangewezen, op je eigen keuzevrijheid. Twee respondenten noemen dat ze helemaal geen verschillen tussen culturen ervaren.

4.1.5 Nederlandse cultuur

Negen respondenten zijn positief over de sociale vaardigheden van Nederlanders. Nederlanders maken snel een praatje en bij een begroeting schudden ze elkaar de hand en stellen ze elkaar voor. Nederlanders zijn volgens hen geïnteresseerd in de ander en zijn volgens die respondenten aardiger en communicatief sterker dan de mensen in Iran, Irak en Zweden. Tevens wordt vijf keer genoemd dat Nederlanders heel direct, open en eerlijk zijn. Dit wordt soms als positief gewaardeerd, maar soms ook niet:

'Ik vind dat indirect iets zeggen, soms beter is dan direct. Ik heb een fout gemaakt, en dat is gewoon menselijk. Ik vind het niet goed dat wanneer er 500 mensen omheen staan, iemand zegt dat jij iets fout hebt gedaan. Ik vind dat niet goed. Misschien kun jij later zeggen: jij kunt het beter doen. Niet: jij hebt het fout gedaan (respondent drie).'

Naast de openheid en aardigheid van Nederlanders hebben respondenten nog andere meningen over Nederland en Nederlanders: het weer is hier slecht (te koud en te nat), de vrijheid is heel fijn, mensen hebben respect voor elkaar, er is veel veiligheid, onderwijs en gezondheidszorg zijn goed geregeld, mensen zijn heel druk en hebben te weinig tijd voor hun familie. Normen en waarden die respondenten hun kinderen vanuit Nederland zouden willen meegeven zijn onder andere dat ze van de vrijheid mogen genieten, dat je aardig voor je medemens moet zijn en het christelijke geloof.

Bijna elke respondent noemt als eerste Koninginnedag, wanneer ze wordt gevraagd een typisch Nederlands feest te benoemen. De meesten vinden dit een leuk feest. Iedereen gaat met Koninginnedag de straat op en viert het feest mee. Eén respondent noemt dat het zo leuk is, omdat het hem doet denken aan zijn eigen land met al die kraampjes. Sommigen noemen ook andere feesten: Pasen, Nieuwjaar, Sinterklaas en Bevrijdingsdag.

4.1.6 Nederlandse normen en waarden

De meerderheid geeft aan dat er verschillen zijn tussen het thuisland en Nederland wat betreft bepaalde normen en waarden. In het thuisland staat de man boven de vrouw en hier is de verhouding veel meer gelijk. Twee vluchtelingen vinden de verhouding hier in Nederland beter. Respondente veertien is het daar niet helemaal mee eens en vindt dat de man boven de vrouw staat en dat men meer respect moet hebben voor de man.

Twaalf respondenten zijn het eens met de stelling dat tolerantie goed is. Ze hebben zelf ook een redelijk tolerante houding ten opzichte van homoseksualiteit. De meesten vinden het zelf niet goed, maar zouden er niets van zeggen. Veertien vluchtelingen zeggen dat ze hier genieten van de vrijheid. Iedereen heeft zijn eigen leven en het maakt niet uit wat je doet.

'Ehm ja, Nederland had vroeger oorlog met Duitsland, en ja, nou is het vrij hè? Volgens mij is dat goed, vrijheid is goed. Vrijheid is fijn. [.....]. Dat is interessant, kijk, moslim en godsdienst en christen en hindoe, zoveel verschillende geloven. Maar, als je iemand straat loopt, zeg je niet: christen of moslim of hindoe. Dat mag niet. Dat is gewoon een probleem, dat is een attack. Dat is niet goed (respondent zes).'

Drie respondenten benoemen de keerzijde van vrijheid; dat teveel vrijheid en weinig sociale controle ook tot rare dingen kan leiden (bijvoorbeeld veel drinken en blowen op straat). Een ander stelt dat zelfcontrole hierdoor erg belangrijk is. Het is goed dat er vrijheid is, maar je moet daardoor jezelf goed in de hand kunnen houden. Iemand anders vindt dat juist weer fijn, de weinige controle en regels (ook op gebied van relaties). Twee respondenten refereren aan hun thuissituatie waarin ze niet vrij waren en dat ze hier daardoor juist meer genieten van de vrijheid. Eén respondent noemt dat vrijheid alleen niet genoeg is voor een goed leven, maar hij merkt dat het fijn is dat hij geen last heeft van discriminatie, waar hij in Irak wel last van had.

4.1.7 Nederlandse taal

Er worden moeilijkheden genoemd die respondenten ervaren met het leren van de Nederlandse taal. In contact met mensen zijn respondenten afhankelijk van de taal. Ongeveer de helft vindt Nederlands een moeilijke taal om te leren. Respondente achttien heeft één jaar les gehad en wil graag langer les, maar heeft daar geen geld voor:

'Ik wil graag elke zondag begrijpen, het is heel moeilijk voor mij en ik word heel boos. Ik wil zelf de Bijbel lezen. Soms lukt het met zingen. Na de dienst vraag ik: wat heb ik gezongen? Dat wil ik weten, want ik wil niet half zingen. Taal is moeilijk.'

Twee respondenten zeggen dat ze geen Engels meer kunnen spreken en dat Nederlands daarboven staat. Contact met Nederlanders helpt goed bij het leren van de taal. Wanneer men weinig contact heeft, is het lastig om Nederlands te leren. Drie respondenten geven aan dat ze de uitspraak erg moeilijk vinden. Eén respondent noemt dat hij de taal moeilijk vindt, omdat een woord hier vaak meerdere betekenissen heeft. Drie respondenten noemen dat ze het moeilijk vinden dat zoveel Nederlanders goed Engels spreken. Twee respondenten vinden het leuk om een andere taal te leren en vinden Nederlands leren dus een uitdaging.

'Het is leuk en goed, omdat we in Nederland blijven, moeten we ook leren om de Nederlandse taal te spreken en te verstaan. Ik ben erg blij, omdat ik ervan houd om andere talen te leren. Ik spreek al vier talen. Chinees, Engels, Turks en Hindi. [.....].Ik heb wat Chinese vrienden, maar die spreek ik niet vaak meer. Ik ben alles vergeten. Ik ben het vergeten, omdat ik nu in Nederland ben en daarom Nederlands moet praten (respondente zestien).'

Zestien respondenten kijken regelmatig televisie en dan voornamelijk voor het verbeteren van hun Nederlands. Ze kijken naar verschillende Nederlandse zenders, naar Lingo, het journaal, voetbal of De Wereld Draait Door. Zes respondenten geven aan dat ze naar kinderprogramma's keken, omdat dit beter te volgen is. Twee respondenten kijken ook naar zenders uit Afrika en twee naar Arabische zenders. Twee respondenten kijken zeer weinig televisie. Drie respondenten geven aan dat ze bijna nooit iets lezen (boek, krant). Acht respondenten lezen verschillende Nederlandse boeken. Vier respondenten lezen ook vaak kinderboeken. Daar is respondent zeven een voorbeeld van:

'Ja, boeken. Meer kinderboeken lees ik, daar leer ik van. Leren is goed voor mij. Met vriendin lees ik een boek. Klein beetje, kinderboeken zijn goed. Alleen eh, wat het betekent is meestal simpel.'

Drie respondenten lezen regelmatig de krant en één respondent leest ook boeken in het Arabisch.

4.1.8 Samenvatting

Respondenten vinden familie over het algemeen belangrijk en voelen zich thuis in Nederland, hoewel ze hun eigen cultuur vaak erg belangrijk vinden en gebruiken daaruit voortzetten. Met afspraken zijn de respondenten minder strikt en op het gebied van relaties juist strikter dan Nederlanders. Ook wordt genoemd dat Nederlanders meer afstandelijk zijn en minder in gemeenschappen leven. Negen respondenten zijn positief over de sociale vaardigheden van Nederlanders. Over het algemeen staan respondenten achter de volgende waarden: gelijkheid tussen man en vrouw, vrijheid en tolerantie en een aantal benoemt dat er een keerzijde is aan vrijheid.

Vluchtelingen hebben vaak moeite met de Nederlandse taal en in contact komen met Nederlanders wordt hierdoor moeilijker. Tv kijken en lezen doen respondenten voornamelijk om hun Nederlands te verbeteren.

4.2 Religie

Van de achttien respondenten zijn er negen moslims, zeven christenen, één met een soort 'energiegeloof' en één agnost. Degene met het 'energiegeloof', zegt dat het hem de kracht heeft gegeven om met mensen in contact te komen en daardoor minder eenzaam te worden. Degene die zichzelf agnost noemt, zegt een wonder te hebben meegemaakt. Hij gelooft daarom zeker in een God, maar rekent zichzelf niet tot een bepaalde religie. Toen hij uit Iran vluchtte en de grens overstak en in Nederland terecht kwam, was hij erg bang en begon te bidden. Het was een groot wonder en het leek alsof hij uit een droom ontwaakte. Hij vertelt wat geloven nu voor hem betekent:

'Ik was eigenlijk geen goed persoon, ik was erg egoïstisch en ik deed veel nare dingen. Maar, oke, hij nam iets van mij, maar gaf me iets veel groters terug. Vrijheid, leven zonder angst. Natuurlijk mis ik nu het luxe leven. Ik was gelukkig en had een erg luxe bestaan in Iran. Een jacuzzi bijvoorbeeld en ik ging naar veel feestjes. Nu leef ik een Nederlands sober leven, maar is geloven erg belangrijk voor mij geworden (respondent vier).'

Van de christenen is er één die het geloof erg belangrijk vindt vanwege het in de hemel komen. Twee christenen zeggen dat God alles voor hen betekent en ze zonder God geen leven konden indenken. Eén christen zegt dat het geloof erg belangrijk is voor hem, omdat God voor gezondheid zorgt. En één christen vindt God wel belangrijk, maar religie niet. Van de moslims zeggen vier dat ze het geloof belangrijk vinden omdat het heel belangrijk is voor hun familie en gezin. Eén zegt dat het belangrijk is, omdat God voor gezondheid zorgt. Een ander zegt dat hij het geloof belangrijk vindt, maar er nu weinig tijd voor heeft. En weer een ander (Iraniër) noemt zichzelf moslim, maar denkt dat het christendom beter is, omdat hij moslims associeert met de taliban en geweld. Opvallend is dat drie moslims aangeven dat ze zich in andere religies verdiepen of dit van plan zijn. Vier christenen bidden regelmatig en benoemen dit als zeer belangrijk in hun geloof. Eén christen bidt nog zo af en toe. Zes moslims bidden elke dag, één heel soms, één nooit en één niet meer. Van de christenen gaan twee respondenten nooit naar de kerk, twee gaan minstens elke maand en vier gaan elke week. Sommigen zijn meer betrokken bij de kerk en zijn lid van kleinere verbanden die samen eten en Bijbelstudie doen. Een vrouw die is aangesloten bij de katholieke kerk is actief in het vrijwilligerswerk via haar gemeente. Van de moslims gaan er vier nooit naar de moskee (voornamelijk de vrouwen), twee gaan alleen met bepaalde feesten en twee gaan elke week. Sommige moslims doen verder niet veel met hun geloof, behalve ramadan en het Suikerfeest. Een paar respondenten geven aan dat ze het belangrijk vinden om contact te hebben met geloofsgenoten.

Een paar anderen geven juist aan dat ze hier geen behoefte aan hebben. Vijf moslims en twee christenen geven aan dat het contact met mensen voorop staat en het hun niet uitmaakt wat de ander voor geloof aanhangt.

In het verlengde hiervan blijkt dat vijf respondenten expliciet noemen dat geloven iets persoonlijks is:

'Als mensen vragen of ik moslim ben, zeg ik ook wel eens dat ik christen ben. Mijn geloof is meer voor mijzelf (respondent veertien).'

Vijf respondenten ervaren dat ze emotionele steun krijgen door hun geloof of door contact met geloofsgenoten. Respondent drie vertelt:

'Soul. Wanneer je bidt, voel je je blij en voel je dat er iemand voor je is. Ergens is daar iemand. Wanneer je tot Allah bidt, met dit of dat, helpt het me uit de pijn. Allah. Toen ik naar Nederland kwam, was ik in mijn eentje, ver weg van familie, duizenden kilometers, en de persoon die er voor mij was, was Allah. Om dat te geloven en

accepteren is erg belangrijk. Wanneer ik bid, zie ik mijzelf blij en trots. De manier waarop je bidt, is ook een oefening en je hebt dan een fijne tijd.'

Twee christenen noemen dat hun geloof hen helpt om de goede dingen in het leven te doen en zich aan bepaalde regels te houden (niet stelen, niet liegen). Vier respondenten zeggen praktische steun te krijgen van geloofsgenoten in de kerk of moskee. Ze kunnen daar terecht met praktische vragen en krijgen soms hulp bij hun verhuizing of bij hun financiën.

Samenvatting

Alle respondenten zijn religieus of zijn dit geweest. De één is actiever dan de ander en vooral christenen zijn actiever betrokken bij een kerk dan moslims bij een moskee. Meer moslims dan christenen geven aan dat ze de vriendschap zelf belangrijker vinden dan welk geloof die ander aanhangt. Christenen, moslims en degene met het energiegeloof ervaren verschillende vormen van steun uit hun religie (praktisch, emotioneel en informatief).

4.3 Sociale netwerken

4.3.1 Familie

In tabel 3 in bijlage 3 is af te lezen hoe de gezinssituatie van de respondent eruit ziet en of hij contact heeft met zijn familie en zo ja: in welke mate.

4.3.2 Netwerkcirkel

Alle respondenten hebben zelf een netwerkcirkel ingevuld. Dit figuur bestond uit vier cirkels. De middelste cirkel moest de respondent voorstellen. De cirkel daaromheen, mochten ze invullen met de mensen die het meest belangrijk voor hen waren. De cirkel daaromheen met mensen die wel belangrijk voor hen waren, maar wel minder belangrijk. En in de buitenste cirkel mochten ze namen schrijven van kennissen. Personen die ze kenden, maar die niet heel erg belangrijk voor hen zijn. In tabel 4 in bijlage 4 staan de resultaten. In deze tabel is ook af te lezen per contact hoe de samenstelling van zijn sociale netwerk is qua nationaliteit en of de respondent gebruik maakt van online sociale netwerken en zo ja, welke en op wat voor manier.

4.3.3 Behoeften sociale contacten

Zes respondenten hebben behoefte aan meer sociale contacten en contacten die meer in de buurt zijn. Negen respondenten willen meer Nederlanders leren kennen. Respondent acht zegt:

'Ja, ik wil meer Nederlanders leren kennen. Precies. Zonder contact met Nederlandse mensen, kan ik niet goed Nederlands spreken. Als je contact hebt, kun je meer begrijpen en sneller Nederlands spreken. Ik heb weinig contact met Nederlanders, één of twee keer per week taalcoach. Hij helpt met lezen en schrijven.'

Eén respondent heeft geen behoefte meer aan nieuwe contacten en is vooral druk bezig met het opvoeden van haar zontje. Twee vrouwelijke respondenten die vrijgezel zijn, hebben geen behoefte aan een nieuwe partner. Eén mannelijke respondent heeft juist wel behoefte aan een partner en is hiernaar op zoek. Redenen van behoeften aan nieuwe contacten zijn uiteenlopend: eenzaamheid of verveling tegengaan en sneller Nederlands leren. Eén respondent vindt dat kwaliteit van vriendschappen boven kwantiteit gaat.

4.3.4 Mogelijkheden voor contact

Veel respondenten willen dus Nederlanders leren kennen, maar zijn hier ook mogelijkheden voor? De Nederlandse taal goed spreken zorgt uiteindelijk wel voor meer mogelijkheden voor contact. Evenals het lid zijn van een sportclub of andere vereniging.

'Niet moeilijk om contact te maken, maar ik ga niet veel naar buiten. Als ik naar Nederlandse school ga, dan krijg je ook Nederlandse vrienden. Maar bij mij komen ze allemaal uit andere landen. Ik ga naar fitness, maar daar heb ik ook niet veel contact. Maar volgend jaar als ik voetbal ga spelen, dan gaat het misschien wel (respondent tien).'

Moeilijkheden met financiën spelen vaak een rol bij het onderhouden van contacten. Tevens levert de segregatie voor drie respondenten ook moeilijkheden op.

Twee vriendinnen ken ik vanuit het AZC. Andere families van vriendinnen wonen in Apeldoorn, Delft en Amstelveen. We kunnen elkaar niet opzoeken, want de trein is duur. We bellen wel af en toe. In Utrecht heb ik niemand waarmee ik afspreek. In Overvecht is alles Marokkaans. Marokkanen hebben alleen contact met eigen mensen en niet met anderen en daardoor vind ik het moeilijk om met ze in contact te komen (respondente twaalf).'

Buren die heel druk zijn en geen tijd hebben voor sociaal contact, zijn ook niet erg bevorderlijk voor het contact leggen met vluchtelingen. Nederlanders zijn gewoonweg vaak niet in de buurt. Mensen trekken wel snel toe naar mensen met dezelfde afkomst. Als buitenstaander naar een moskee gaan, werkt ook niet goed, dan wordt je als vreemde aangekeken. Veel respondenten zitten veel thuis en hebben daardoor minder contacten.

4.3.5 Ontmoetingsplek

Mensen ontmoeten elkaar op verschillende plaatsen en maken contacten op uiteenlopende manieren. In de Afrikaanse winkel, bij het naar school brengen van de kinderen, vrienden en kennissen uit het AZC, in openbare parken, via vluchtelingenwerk, de kerk, moskee of gewoon bij de bank. Vervolgens zien ze elkaar vaak bij elkaar thuis, op openbare plaatsen (bibliotheek), op clubs en in parken etc.

'In het Julianapark hebben we elkaar voor het eerst gezien. Onze kinderen spelen met elkaar. Ik zag haar altijd en toen gingen we met elkaar praten. Ze zei: straks als je thuis bent, zullen we samen gaan? (respondente veertien).'

En soms moet je gewoon de goede mensen tegen het lijf lopen. Zo heeft respondent vijf contact gekregen via Vluchtelingenwerk met een Nederlands echtpaar, waar hij een sterke band mee heeft opgebouwd. Via het echtpaar heeft hij veel Nederlanders leren kennen. Hij zegt ook:

'Je moet echt in een toestand zijn om contact te maken met Nederlanders. Als je meegaat naar feest, dan kun je wel contact maken met mensen die daar zitten. Maar als je niet in zo'n situatie terecht komt, dan kun je geen contact maken. Het komt vaak voor dat je in een situatie zit, dat mensen, Nederlanders, heel makkelijk contact maken.'

Zes respondenten hadden bij aankomst al familie in Nederland wonen. Dat is gemakkelijk, aangezien ze via die familie weer aan nieuwe contacten komen en dus al een startpunt voor hun netwerk hebben. Anderen kennen bij aankomst in Nederland niemand. Ze zijn daar ook niet heel blij mee en voelen zich vooral in het begin eenzaam. Een kerk, sportclub, vrijwilligerswerk of andere gemeenschap blijkt een goede manier om aan contacten te komen.

4.3.6 Buurtcontact

Zes respondenten hebben weinig contact met de buren, want die zijn niet aardig of alleen op zichzelf gericht of hebben geen tijd. Soms gaat het nog verder dan alleen geen contact hebben:

Nee, we hebben geen contact. Ze komen allemaal uit Marokko en we komen als buren nooit bij elkaar. We haten hun heel erg. Zij haten ons heel erg. Het is te vergelijken met de Nederlanders en de Duitsers (respondent vier).'

Vier hebben wel goed contact met de buren, maar het contact stelt verder niet veel voor behalve af en toe een praatje maken. Twee hebben goed contact en buren helpen elkaar wel eens. Eén persoon gaat juist wel eens samen fietsen of op de scooter met de buurman.

4.3.7 Contact met mensen in en uit herkomstland

Vier respondenten hebben weinig contact met mensen die in hun herkomstland wonen. Respondente vijftien zegt hierover:

'Nee, ik heb bijna geen contact met mijn familie. Ik spreek met één vriendin op facebook, omdat de verbinding slecht is in het dorp waar ik vandaan kom. Ik heb contact met haar en op een dag gaat ze naar mijn dorp om te kijken hoe het gaat met mijn familie. Wanneer ze tijd heeft, maar ze woont in de hoofdstad en heeft het druk. [...]. Ja, zucht. Mijn zus, I love them and I miss them. Alles mis ik van ze.'

Eén respondent heeft helemaal geen contact meer met mensen in het land van herkomst, mede omdat familie in Nederland woont. Sommigen missen het contact heel erg met familie en vrienden. Zes respondenten hebben veel contact via facebook, whatsapp of mail. Eén respondent wil niets meer te maken hebben met Arabische mensen, maar de reden hiervan is onbekend, want het ligt gevoelig.

Respondenten trekken hier in Nederland toch ook veel naar mensen uit hetzelfde herkomstland toe. Ze ontmoeten elkaar via verschillende wegen: in het AZC, op feesten of zelfs in de buurtwinkel. Het is handiger wanneer ze bij elkaar in de buurt wonen, want als ze in verschillende steden wonen, zien ze elkaar minder vaak. Ze hebben niet het geld om regelmatig met het OV te reizen. Vluchtelingen vallen in het begin vaak terug op contact met mensen die dezelfde taal spreken, aangezien de communicatie goed verloopt.

4.3.8 Zwakten van sociaal netwerk

Twee respondenten kunnen geen zwakten noemen. Anderen wel, dat burens of andere Nederlanders niet aardig zijn of geen tijd hebben. Eén respondent heeft wat moeilijke relaties met zijn ouders en vriendin en noemt daarbij dat het gaat om een cultuurbotsing, aangezien hij een tijd in Zweden heeft gewoond terwijl zijn moeder nog in Irak woonde. Vier vluchtelingen noemen dat ze het in het begin moeilijk hadden. Ze voelen zich niet begrepen, spreken de taal niet en kennen weinig mensen. Ze voelen zich niet gekend en dus eenzaam. Respondent één:

'Ja thuis in Irak is mijn familie. Maar nu woon ik alleen. Alleen wonen is moeilijk. Ik mis veel van mijn moeder. Vroeger hadden we wel vijftien of dertien personen thuis. En leefden we in een groot huis.'

Sommigen doen er wel wat mee en zoeken bewust meer mensen om zich heen. Anderen vervelen zich soms alsnog. Drie respondenten noemen dat de eenzaamheid met de tijd minder wordt.

'Ja, zucht, het is heel moeilijk. Onvoorstelbaar. Je komt hier en kent niemand, dat is heel zwaar. Maar als ik naar vroeger kijk, naar drie jaar geleden, denk ik dat ik veel heb geleerd. In asielzoekerscentrum zijn veel andere nationaliteiten. Veel andere mensen. Ze denken anders dan jou. Andere culturen. Daardoor leer je veel van elkaar. Ik zeg, asielcentrum is een fabriek voor mensen maken. Ja, je kunt zeggen, je maakt veel mee (respondent vijf).'

4.3.9 Dagbesteding

Drie respondenten volgen momenteel een mbo-opleiding. Negen respondenten volgen Nederlandse les. Eén respondent werkt in de ouderenzorg en vijf respondenten hebben wel wat bezigheden maar niet wat betreft opleiding of werk. Vooral vrouwen (vijf van de acht) richten zich op de huishoudelijke taken (koken, schoonmaken etc). Dit doen ze ook voornamelijk in het weekend, omdat dan ook de winkels dicht zijn en er niet veel in de stad te beleven is.

'Op zaterdag ga ik schoonmaken, daarna om half één ga ik koken voor de hele week. Soepen, niet de rijst, maar drie of twee soepen. Wij eten altijd rijst. Mijn dochter gaat naar koranles in de moskee. Die breng ik dan 's middags weg. Ik ga thuis blijven en zondag rustig. Op zondag beetje schoonmaken, beetje leren. En ja, dat is de zondag. Rustig (respondente elf).'

Sommige respondenten gaan fitnessen en één respondent heeft zich aangesloten bij een voetbalclub, een ander bij een rugby team en weer een ander gaat elke week zwemmen. Een aantal gaan naar de moskee of naar de kerk en twee respondenten doen vrijwilligerswerk. Een aantal respondenten lichten de afspraak met hun taalcoach er speciaal uit wanneer gevraagd wordt hoe hun week eruit ziet. Sommige respondenten gaan met vrienden naar de bibliotheek om hun Nederlandse taal te oefenen. Anderen gaan op familiebezoek (in Nederland), of doen gezellige dingen met vrienden. Respondenten die kinderen hebben, ondernemen allerlei activiteiten met hun kinderen (naar de speeltuin bijvoorbeeld) en hebben het ook niet over verveling. Drie respondenten benoemen dat ze zich regelmatig vervelen.

4.3.10 Sociale controle

Mensen uit de volgende landen zeggen dat er binnen hun 'gemeenschap' in Nederland weinig sociale controle is: Eritrea, Guinee, Chin gemeenschap, huis van vrede (protestantse kerk), moskee, MBO opleiding. Binnen een Afghaanse familie weten ze veel van elkaar, ook de negatieve dingen. Deze familie heeft een hechte band, maar deze wordt niet als negatief ervaren. Een Oeigoerse respondent zegt dat er wel sociale controle is, maar heeft daar geen problemen mee. Binnen de Katholieke kerk is een beetje sociale controle, maar niet veel. Een ander zegt dat hij close is met twee vrienden in zijn voetbalteam. Respondent zes zegt dat ze binnen zijn vriendengroep veel van elkaar weten, maar dat het alleen maar gezellig is.

'Ja, dat is gewoon echt. Sociaal is het gezellig. Bijvoorbeeld dat je koffie/thee drinkt en zegt, waar ga jij vandaag heen, Utrecht of Amsterdam? Wat wil je dan en wat ga je doen? We gaan elkaar niet zeggen wat de ander niet mag doen.'

4.3.11 Sociale vaardigheden

Eén respondente vindt het moeilijk om contacten aan te gaan. Zij weet dat het niet goed is om veel thuis te zitten en wil meer mensen ontmoeten, maar vindt dat ook weer lastig. Van thuis zitten krijgt ze stress. Respondente achttien durft ook niet zo goed contacten te leggen. Via het vrijwilligerswerk heeft ze wel wat contacten:

'Ja, maar ik zit thuis en mijn man zorgt voor zichzelf. Ik zit thuis, maar doe wel vrijwilligerswerk. Niet samen hebben we contacten, maar alleen mijn man. Beter voor mijn man. Ik ben blij voor de kansen en voor mijn man. Maar ik durf niet zo goed. Ik vind het moeilijk om meer contacten te maken. Mijn taalcoach begrijpt mij.'

Moeite met Nederlandse taal staat wel in de weg om contacten te leggen, dit noemen meerdere respondenten. Taal is heel belangrijk in contact. En een aantal respondenten noemen dat ze verlegen zijn om in contact te komen met Nederlanders, omdat ze zich schamen voor hun gebrekkige Nederlands. Twee anderen hebben er juist weer heel weinig problemen mee en vinden het leuk om contacten aan te gaan en zoeken steeds naar nieuw contact.

4.3.12 Emotionele, informatieve en materiële steun

Respondenten halen hun emotionele steun uit vriendschappen of relaties met familieleden. Twee christelijke respondenten die lid zijn van een kerk ervaren steun van gemeenteleden. Ze gaan regelmatig met elkaar eten en praten. Eén respondent heeft een tijd bij een Nederlandse familie in huis gewoond en via hen heel veel andere

Nederlanders leren kennen en een heel sociaal leven opgebouwd. Dit waren voor hem heel aardige mensen die hem erg hebben geholpen. Respondent drie krijgt steun van zijn ouders die op afstand wonen:

'Ja eh, ik waardeer het, ik denk dat ik altijd goed moet zijn. Ik heb jonge broeders en ik moet de leider zijn. Ik ben nog eh jong, ervaring en tips van mijn ouders krijg ik hoe ik moet werken, studeren. Familie, goede dingen voor het leven. Ik heb een idee dat er mensen zijn die zorgen voor mij. Is gewoon steun. Dingen krijgen. Dat ik weet dat ik dingen op een bepaalde manier moet doen en mijn tijd op een goede manier doorbreng. Ik moet mijn thuis weten. Dat is goed voor mijzelf en mijn land. Als ik hier blijf, dat helpt mij, mijn leven.'

Dingen die door respondenten genoemd worden waarmee ze worden geholpen: praktische zaken regelen, de taal, problemen met kinderen, asiel aanvragen, de post, internet, gezondheidsproblemen, vertalen, huiswerk, naar de bibliotheek gaan of bijvoorbeeld hoe je het theorie examen voor je rijbewijs moet leren.

'Meneer van Steen (naam is gefingeerd) ken ik van de wijk, woont bij mij in de buurt. Hij helpt mij met CV maken. Toen ik niet goed Nederlands kon lezen. Ik kreeg een beetje contact met hem en we praten veel. Hij zegt, hij vindt me heel goed. Hij zegt dat als ik een probleem heb, hem eerst mag bellen (respondent dertien).'

De mensen die helpen komen uit de buurt, uit kerken, uit de moskee, vluchtelingenwerk, vrienden, kinderen, partner, clubgenoten etc. Eén respondent geeft aan dat hij mensen van zijn gemeenschap juist probeert te ondersteunen en hen helpt om hun weg te vinden in Nederland.

Eén respondent krijgt van een kennis wel eens een cadeau. Een ander wordt door mensen uit de kerk gesteund met een financiële gift. Een ander noemt dat mensen uit de kerk vaak bereid zijn om spullen te delen en iemand noemt een contact die zorgt dat diegene uitkering krijgt.

4.3.13 Tevredenheid sociaal netwerk

Zes respondenten zijn erg tevreden met hun netwerk. Eentje is erg tevreden, maar is altijd op zoek naar nieuwe contacten. Vier respondenten zijn tevreden, maar willen meer mensen of specifiek Nederlanders leren kennen. Eén respondent noemt dat zij door de tijd heen steeds tevredener is geworden:

'Met al deze mensen ben ik blij. Eerst ik kwam in Nederland en ik kende niemand. Nu zo al veel mensen en ben steeds blijer. En in de toekomst nog blijer. Vanaf 2007 werd het leuk. Nu is het beter. Nu is het in het midden. (respondente veertien).'

Een ander noemt dat hij tevreden is, maar wel meer mensen wil leren kennen. En twee noemen dat ze het wel een beetje saai vinden zonder partner.

4.3.14 Taalcoach

Negen respondenten hebben een taalcoach en zien diegene regelmatig, twee hebben een taalcoach maar zien de taalcoach weinig, drie respondenten hebben een taalcoach gehad en vier hebben er geen en ook nooit één gehad. Drie respondenten hebben een taalcoach gehad, de termijn is verstreken. Deze drie geven aan graag opnieuw een taalcoach te willen, aangezien ze er wel veel aan hebben gehad voor het verbeteren van hun Nederlands. Een andere respondent heeft nog geen taalcoach, maar wil er wel graag één. Eén respondent zegt dat hij het contact met zijn taalcoach zo waardevol vindt, omdat hij dan een keer niet in zijn moedertaal spreekt en daardoor sneller Nederlands leert. Anderen oefenen vooral met de uitspraak of grammatica of durven meer door hun taalcoach:

'Ehm, als nu, ik vind het een beetje flexibel met de taal, maar vroeger was heel moeilijk. Ik was verlegen, maar misschien, ik dacht dat mensen me gingen uitlachen. En nu denk ik, ik praat gewoon, ik moet niet verlegen zijn (respondent dertien).'

Twee respondenten noemen hun taalcoach een goede vriend en zetten diegene ook in de binnenste cirkel. Twee andere respondenten noemen ook dat hun taalcoach niet alleen helpt met het leren van de Nederlandse taal, maar wil helpen bij het regelen van andere dingen:

'En Joas is mijn taalcoach. Eigenlijk door hem heb ik dingen geleerd, met Nederlands of met talen. Hij is een psychologie student, afgestudeerd. Zo, hij weet echt veel dingen. Altijd als ik vragen heb, kan hij beantwoorden. Hij is ook een soort vriend. Ook met taal, soms stuurt mail, als ik vragen heb over iets anders, dan helpt hij mij. Met school had ik problemen en de contactpersoon van sociale dienst doet niets voor mij. Hij heeft eigenlijk gebeld, andere mensen, geregeld (respondent negen).'

Weer een andere respondent noemt dat hij een erg goede relatie heeft met zijn taalcoach en het totaal niet voelt niet als een verplichting. Twee respondenten vertellen dat het contact niet echt goed verloopt, omdat de taalcoach op een gegeven moment niet meer is verschenen op afspraken. Beide respondenten snappen het niet en vinden het vervelend. Eén respondent noemt dat het lastig is dat de taalcoach ook Frans spreekt, net als zij, waardoor ze minder geneigd is om haar Nederlands te oefenen. Vier respondenten geven aan dat hun taalcoach te weinig tijd heeft voor ze. Dat ze in ieder geval meer dan twee uur per week willen oefenen en dat hun taalcoach daar geen tijd voor heeft.

'Ik zou geen dingen weten die beter kunnen gaan. We hebben alleen weinig tijd. Ik zou wel meer tijd willen. Het is maar twee uur op een dag en één dag per week. Soms is ze druk en kan ze niet komen (respondent twee).'

4.3.15 Samenvatting

Familie is voor veel respondenten belangrijk, op één uitzondering na. De meeste respondenten hebben veel contact met mensen uit het herkomstland of mensen die nog in het land van herkomst wonen. Vier respondenten gaan voornamelijk met Nederlanders om. Bijna alle vluchtelingen zijn tevreden met hun netwerk, maar negen respondenten zeggen dat ze graag met meer Nederlanders om willen gaan. Lang niet altijd zijn hier geschikte mogelijkheden voor. Gebrekkig Nederlands, weinig financiële middelen en segregatie staan vluchtelingen in de weg om in contact te komen met Nederlanders. De meeste vluchtelingen volgen taallessen of een opleiding. Een aantal niet en die vervelen zich. Anderen hebben aangegeven zich eenzaam te voelen. Eenzaamheid wordt met de tijd minder, volgens een drietal respondenten. Binnen een Afghaanse familie en de Oeigoerse gemeenschap is meer sociale controle dan bij de overige gemeenschappen, maar veel respondenten snapt deze vraag niet. Een taalcoach helpt bij het leren van de Nederlandse taal en daardoor ook met het in contact komen met Nederlanders. En netwerken bieden vluchtelingen emotionele, materiële en informatieve steun.

5. Conclusie

5.1 Sociale netwerken van vluchtelingen

De eerste deelvraag luidt als volgt: 'Over welke sociale netwerken beschikken de vluchtelingen in Utrecht en wat is de aard van die netwerken?.' In de resultaten sectie wordt voor een groot gedeelte antwoord gegeven op deze vraag aan de hand van de verschillende tabellen met daarin de sociale contacten van de respondenten. In deze paragraaf zal aandacht worden besteed aan de aard van de netwerken van vluchtelingen.

5.1.1 Familierelaties

Behalve één respondent, vinden alle respondenten hun familie belangrijk. Vluchtelingen komen vaak uit landen waar sprake is van een collectivistische cultuur, in tegenstelling tot Nederland, dat sterk individualistisch is (Hofstede, 1994). In collectivistische culturen zijn mensen vanaf hun geboorte geïntegreerd in een groep met een sterke sociale cohesie (Hofstede, 1994). Familie wordt niet alleen belangrijk gevonden, de onderlinge banden zijn vaak ook zeer hecht, het betreffen *sterke banden* en *bonding (sociaal) kapitaal*. Wanneer vluchtelingen alleen in Nederland aankomen en hun familie ver weg is, worden juist die hechte relaties gemist. De meeste respondenten proberen via telefoon, e-mail of online sociale netwerken contact te onderhouden met hun familie. Familiebanden kunnen omschreven worden als *social bonds*: verbanden binnen gemeenschappen. De familie kan als kleine gemeenschap worden gezien, die vaak overeenkomsten kent op etnisch, nationaal en religieus vlak. Soms bezorgen familieleden die langer in Nederland wonen de pas aangekomen vluchtelingen nieuwe sociale contacten en een sociaal netwerk. Dit zijn de zogenaamde *netwerk bemiddelaars* (Sverrison, 2001). Ook zorgen kinderen ervoor dat hun ouders in aanraking komen met ouders van klasgenoten.

De respondent die aangeeft geen groot belang te hechten aan familie en er ook niet veel contact mee heeft, is de uitzondering op de regel. Dit heeft te maken met zijn westerse individualistische houding. Zijn vriendenkring bestaat voornamelijk uit westerse mensen. Dit zou deels kunnen verklaren waarom hij minder hechte banden heeft met zijn familie. Ook zien we hier ondersteuning voor het 'cultuurverschil' als verklarend principe van de mate waarin men zijn of haar familie belangrijk vindt.

5.1.2 Nationaliteit

Veel respondenten hebben voornamelijk contact met mensen van hun eigen nationaliteit. Mensen zijn toch geneigd om met mensen om te gaan die op hen lijken. Dit komt overeen met de contacttheorie (Allport, 1954) die stelt dat hoe groter het ervaren cultuurverschil is tussen mensen, hoe minder interetnisch contact er zal plaatsvinden. Respondenten ontmoeten in Nederland mensen van hun eigen nationaliteit en/of ze hebben nog contact met familie, vrienden en kennissen in het land van herkomst. Hoe meer je op een ander lijkt, hoe makkelijker het contact lijkt te gaan. Mensen spreken dezelfde taal, hebben dezelfde gewoontes en gebruiken en begrijpen elkaar. Er is dan geen sprake van cultuurconflict.

Bijna alle respondenten geven aan om te gaan met Nederlanders of ze te kennen via bijvoorbeeld Vluchtelingenwerk. Opvallend is dat het netwerk van vier respondenten voornamelijk bestaat uit Nederlanders. Bij drie van de vier vluchtelingen komt het doordat ze actief lid zijn bij een kerkgemeenschap. Bij de andere respondent komt het doordat hij via vluchtelingenwerk in contact is gekomen met een Nederlands gezin, waardoor hij veel Nederlanders

heeft leren kennen. Actief lidmaatschap bij een kerk blijkt vluchtelingen *social bridges* op te leveren; contacten die het etnische, nationale of religieuze niveau overstijgen. Dit komt overeen met de bevindingen van Allen (2010).

Twee respondenten (twaalf en zestien) hebben aangegeven dat er sterke sociale controle bestaat in hun gemeenschap, binnen een Afghaanse familie en een Oeigoerse gemeenschap. Deze respondenten hebben voornamelijk contacten binnen hun eigen gemeenschap (*social bonds*) en weten veel van de contacten binnen de gemeenschap. Beide respondenten hebben ook wat contacten (Nederlands) buiten deze gemeenschap, dus er is wel openheid om met buitenstaanders om te gaan.

5.1.3 Online netwerken

Respondenten beschikken ook over de nodige online sociale netwerken. Zeven respondenten hebben aangegeven hier niets mee te doen. De overige elf wel en die gebruiken voornamelijk facebook, twitter en chat functies via de e-mail. Dit gebruiken ze voornamelijk om contact te houden met mensen die ze nog kennen uit hun land van herkomst of met hun familie. Daarnaast worden online sociale netwerken ook gebruikt uit verveling of om afspraken te maken met vrienden.

Leeftijd lijkt een rol te spelen bij het gebruik van online netwerken, aangezien vijf van de zeven mensen die geen gebruik maken van online sociale netwerken ouder zijn dan dertig jaar. Een verklaring hiervoor is dat jongeren meer gewend zijn om sociale netwerken ook online te onderhouden, omdat ze meer zijn opgegroeid in de tijd van de sociale media. Land van herkomst en opleidingsniveau bieden geen verklaring voor het wel of niet gebruiken van online netwerken.

5.1.4 Religie

Naast familierelaties en contacten die men onderhoudt via online sociale netwerken, zijn een groot aantal respondenten aangesloten bij een kerk of moskee. Een deel van hun netwerk bestaat uit mensen die ze via deze gemeenschap kennen. Er is een verband tussen actief gelovig zijn en het hebben van een groot sociaal netwerk. Wanneer men actiever is en aangesloten bij een kerk, kent men meer mensen. Wanneer men is aangesloten bij een kerk, kent men ook meer Nederlanders en geeft men aan zich sneller thuis te voelen in Nederland. Christenen hebben voornamelijk contact met mensen binnen het christelijke wereldje, maar dus wel van verschillende nationaliteiten. In die zin is het geen gesloten, maar een open netwerk. Uitzondering hierop is respondent vijftien, die naar een kerk gaat met allemaal mensen uit hetzelfde herkomstland (Eritrea). Dit is een gesloten gemeenschap.

Moslims gaan naar de moskee en ontmoeten veel mensen met dezelfde nationaliteit, of in ieder geval niet met Nederlanders. Echter zeggen drie moslims dat ze ook omgaan met christenen en zich willen verdiepen in andere religies dan de islam. De moslims in deze steekproef lijken daarom meer *open minded* dan de christenen.

5.1.5 Overige netwerken

Respondenten hebben naast contacten met familie, religie en nationaliteit (*sterke banden* en *bonding sociaal kapitaal*) ook sociale contacten die ze op andere manieren hebben opgedaan. Naast vrienden, kunnen de meeste van deze contacten worden geschaard onder de *zwakke banden*: contacten die worden gekenmerkt door weinig tijdsinvestering, emotionele intensiteit, intimiteit en wederkerigheid (Granovetter, 1973). Acht respondenten hebben hun begeleider van Vluchtelingenwerk in de buitenste cirkel gezet. Dit betekent dat ze deze persoon niet als goede vriend

beschouwen. Wel zeggen ze alle acht dat hun begeleider erg belangrijk voor hen is. Meestal is een begeleider belangrijk, omdat de vluchteling bij het regelen van allerlei administratieve zaken afhankelijk is van de kennis van de begeleider. De zogenaamde *zwakke banden* en *bridging sociaal kapitaal* zijn in dit geval dus inderdaad erg belangrijk voor de vluchteling om verder te komen en dit komt overeen met de theorie van Granovetter (1973).

De grootte van het sociale netwerk verschilt per respondent en de variabelen die van betekenis zijn, komen aan bod in paragraaf vijf van dit hoofdstuk. Het algemene beeld is divers. Een aantal respondenten hebben een groot en divers netwerk, waar anderen een veel kleiner en homogeen netwerk hebben. Waar een aantal respondenten een gesloten netwerk hebben met sociale controle, hebben anderen een relatief open netwerk en gaan met mensen om buiten hun eigen etnische, religieuze of nationale groep.

5.1.6 Samenvatting

Familie wordt door de respondenten belangrijk gevonden, hier zien we een verband met de collectivistische cultuur waar veel respondenten in het land van herkomst toe behoren. Soort zoekt soort, blijkt uit de homogeniteit van de sociale netwerken. De meerderheid maakt gebruik van online netwerken om verveling tegen te gaan of om contact te houden met vrienden van vroeger. Wanneer men is aangesloten bij een religieuze gemeenschap, helpt dit enorm in het opbouwen van een sociaal netwerk. Contacten met familie, geloofsgenoten en landgenoten kan geschaard worden onder de *sterke banden* en *bonding sociaal kapitaal*. Het contact met een begeleider kan een voorbeeld zijn van een *zwakke band* en *bridging sociaal kapitaal*.

5.2 Totstandkoming sociale netwerken

In deze paragraaf staat deelvraag twee centraal: *'Hoe zijn de sociale netwerken van vluchtelingen in Utrecht tot stand gekomen?'* In de vorige paragraaf is gebleken dat de meeste vluchtelingen veel waarde hechten aan hun gezin en familie. Een deel van het antwoord op deelvraag twee is dan ook eenvoudig. Een groot deel van de sociale netwerken begint met hun geboorte en de respondenten functioneren in een gezin en in de rest van de familie. Ook via familie die vluchtelingen al in Nederland hebben, komen ze aan de nodige sociale contacten. Familie is dus een belangrijke factor bij de totstandkoming van sociale netwerken van vluchtelingen.

5.2.1 Wenselijkheid en mogelijkheid

Bij de totstandkoming van sociale netwerken van respondenten spelen behoeften en mogelijkheden voor contact een belangrijke rol (Nekuee, 1996). Alle respondenten (op één uitzondering na) willen meer sociale contacten en vooral ook meer Nederlandse contacten. Ook hebben ze behoefte aan contacten die in de buurt zijn. Vanuit de vluchtelingen is er behoefte aan sociale contacten. Deze wens loopt soms vast op beperkte mogelijkheden. Mogelijkheden voor sociale contacten zijn er wel, maar er zijn weinig mogelijkheden voor vluchtelingen om op een makkelijke manier in contact te komen met Nederlanders. Obstakels zijn: het gebrekkige Nederlands, weinig financiële bewegingsvrijheid, segregatie in buurten waar vluchtelingen wonen en burens die geen tijd hebben. Schaamte en verlegenheid over het slecht spreken van het Nederlands weerhouden een aantal vluchtelingen ervan om met Nederlanders in contact te komen.

De meeste respondenten hebben wel contact met Nederlanders, maar dit zijn voornamelijk *social links*. Vier vluchtelingen hebben wel veel en voornamelijk contact met Nederlanders. Drie van de vier zijn aangesloten bij een

christelijke gemeenschap. Dit sluit aan bij de contacttheorie (Allport, 1954; Pettigrew & Tropp, 2006) die stelt dat interetnisch contact meer plaats zal vinden wanneer culturen meer op elkaar lijken. Deze respondenten zijn deels verwesterd en hun christelijke normen en waarden sluiten aan op de normen en waarden van de Nederlandse samenleving. Nederlandse leden van de kerk zijn bereidwillig om in contact te komen met hun medechristenen die over een andere nationaliteit beschikken. Dit interetnisch contact tussen christenen onderling voldoet aan de vier voorwaarden: gelijke status, gemeenschappelijke doelen, steun van institutionele autoriteiten (de kerk) en samenwerking en zorgt voor vermindering van vooroordelen (Allport, 1954).

5.2.2 Begin van contact

Contact ontstaat op verschillende manieren. Mensen ontmoeten elkaar vaak eerst in het asielzoekerscentrum (AZC). Vaak zijn vluchtelingen geneigd hier op mensen af te stappen die dezelfde nationaliteit hebben. De communicatie is dan gemakkelijk, aangezien ze dezelfde taal spreken. Sommige vluchtelingen hebben na een aantal jaren nog steeds contact met vrienden die ze kennen uit het AZC. Andere plaatsen waar vluchtelingen hun sociale contacten op doen zijn: de Afrikaanse winkel, taalles, op school, bij het naar school brengen van de kinderen, op de sportclub, in het buurthuis, in openbare parken, via vluchtelingenwerk, via internetsites, de kerk, de moskee of bijvoorbeeld bij de bank.

Respondenten verschillen in de mate van hoe sociaal vaardig ze zijn en over hoeveel sociaal kapitaal (Morrice, 2007) ze beschikken. Een minderheid van de respondenten is minder sociaal vaardig, meer verlegen en op de achtergrond tredend en heeft hierdoor meer moeite om contacten aan te gaan. Dit resulteert in een kleiner sociaal netwerk dan de mensen die juist uit zijn op het leggen van nieuwe sociale contacten.

5.2.3 Samenvatting

Familie vormt een groot deel van de netwerken van vluchtelingen en via familieleden groeit dit netwerk. Vluchtelingen willen over het algemeen een uitbreiding van hun sociale netwerk. Voornamelijk willen ze meer contacten met Nederlanders, maar ze geven aan dat hier weinig mogelijkheden voor zijn. Het AZC is een vruchtbare plek voor vriendschappen, net als taalles, de moskee, kerk of de sportclub.

5.3 Kansen van sociale netwerken

De volgende deelvraag staat in deze paragraaf centraal: *‘Wat leveren de verschillende soorten relaties uit de sociale netwerken op voor de vluchtelingen met betrekking tot hun sociaal-culturele integratie?’* Sociaal-culturele integratie is als volgt gedefinieerd: de mate waarin vluchtelingen contacten onderhouden met de dominante samenleving, kennis hebben van normen, waarden en tradities van Nederland en deze al dan niet onderschrijven en in hoeverre er sprake is van inbedding in minderheidsgroepen in Nederland.

5.3.1 Contacten onderhouden met dominante samenleving

Vluchtelingen behoren voornamelijk tot minderheidsgroepen binnen de samenleving. Vluchtelingen willen zeker contacten met leden van de dominante samenleving. Hierin zijn een tweetal contacten van extra belang, de zogeheten *social links* en de *netwerk bemiddelaars*. Respondenten hebben contact met hun begeleiders van Vluchtelingenwerk, hun taalcoach, hun Nederlandse docent, docenten van een eventuele opleiding en de dominee. Dit zijn voorbeelden van *social links*. Via deze contacten ontmoeten respondenten een stukje van de Nederlandse samenleving. Veel van deze *social links* zijn tegelijkertijd ook *netwerk bemiddelaars*. Ze helpen vluchtelingen aan nieuwe contacten, zowel

binnen als buiten dezelfde etnische, nationale of religieuze groep. Door deze *netwerk bemiddelaars* komen respondenten in contact met Nederlanders die hen vervolgens weer op weg kunnen helpen in Nederland en waaruit vriendschappen kunnen ontstaan.

5.3.2 Kennis van normen, waarden en tradities van Nederland

Familiebanden (*bonding sociaal kapitaal*) zijn belangrijk voor het overdragen van normen, waarden en tradities. De meerderheid van de ouders wil hun kinderen normen en waarden van hun thuisland meegeven. Deze komen soms overeen met de Nederlandse normen en waarden, maar dit is lang niet altijd het geval. Het zijn vaker de kinderen die de normen en waarden van Nederland overbrengen op hun ouders. Kinderen helpen hun ouders met allerlei praktische zaken, ze spreken meestal sneller en beter Nederlands dan hun ouders. Ouders zijn deels afhankelijk van hun kinderen, die normen, waarden en tradities snel oppakken wanneer ze naar schoolgaan.

Contacten die men heeft via geloofsgemeenschappen zijn voornamelijk *social bridges* en leveren de vluchteling veel kennis van normen, waarden en tradities van Nederland. Christelijke respondenten die omgaan met Nederlandse christenen krijgen sneller toegang tot kennis van Nederlandse tradities en normen en waarden. Voor moslims geldt hetzelfde principe, mits de moslim langer in Nederland woont en zelf ook kennis heeft van de Nederlandse normen en waarden. Moslims gaan vaak naar een moskee waar mensen komen van dezelfde nationaliteit. Mensen met dezelfde moedertaal kunnen elkaar ook helpen door kennis over te brengen van de Nederlandse gewoontes en tradities, wanneer de ene persoon langer in Nederland woont en meer kennis en ervaring heeft (*de kennis bemiddelaars*).

De begeleider van Vluchtelingenwerk, de docent Nederlandse taal en inburgeringscursus en de taalcoach zijn erg belangrijk in het overbrengen van kennis van normen, waarden en tradities van Nederland. Deze personen staan meestal midden in de maatschappij en helpen de vluchteling met verschillende zaken, zodat ze hun weg in Nederland kunnen vinden (wat betreft taal, financiën en kennis van tradities en normen en waarden).

Wanneer men een homogeen netwerk heeft bestaande uit mensen van de eigen groep, hecht de respondent meer aan de normen en waarden van het thuisland. Wanneer men een heterogeen netwerk heeft (met ook meer Nederlanders), kent men ook meer Nederlandse normen en waarden en onderschrijft men deze ook sneller. Veel respondenten staan positief tegenover de Nederlandse normen, waarden en tradities. Dat respondenten veelal lovend zijn over de vrijheid in Nederland en de vrijheid van godsdienst is niet zo verwonderlijk, aangezien ze vaak uit situaties komen waarin er geen sprake was van vrijheid. De enige kanttekeningen die sommigen maken is dat men hier in Nederland zo weinig tijd voor familie heeft en dat er een keerzijde is aan teveel vrijheid.

5.3.3 Inbedding in minderheidsgroepen

Sommige respondenten zijn meer geïntegreerd in de dominante samenleving, omdat hun sociale netwerk voornamelijk uit Nederlanders bestaat. Over het algemeen zijn dit christenen die actief zijn bij een kerkelijke gemeenschap. De meeste respondenten zijn ingebed in een etnische, religieuze en/of nationale minderheidsgroep. Contacten die men heeft zoals familieleden, klasgenoten, geloofsgenoten en sportmaatjes, leveren een gevoel van *belonging* (Cohen et al., 2000) op voor de respondenten. Ze voelen zich begrepen en gewaardeerd in de context van een voor hen bekende en veilige groep. Ze ontvangen informatieve, materiële en emotionele steun van mensen uit deze groepen, waardoor ze sneller in de groep geïntegreerd zijn.

Online netwerken zorgen voor het versterken en behouden van de inbedding in groepen die men voornamelijk in het thuisland had. Ook versterken online netwerken de inbedding in groepen die men in Nederland heeft, doordat afspraken voor ontmoetingen snel via internet worden gemaakt.

5.3.4 Samenvatting

Netwerk bemiddelaars en *social links* zijn belangrijke contacten met de dominante samenleving voor vluchtelingen. *Kennis bemiddelaars* en *social links* zijn belangrijke contacten via familie (kinderen), religie of mensen met dezelfde moedertaal die kennis kunnen overbrengen. Vluchtelingen die over een heterogeen netwerk beschikken, inclusief Nederlanders, onderschrijven sneller de Nederlandse normen, waarden en tradities. De meerderheid van de vluchtelingen is ingebed in etnische, religieuze of nationale minderheidsgroepen. Vier respondenten zijn geïntegreerd in de dominante samenleving.

5.4 Belemmeringen voor sociaal-culturele integratie

In de vorige paragrafen is duidelijk geworden dat de achttien respondenten over verschillende soorten sociale netwerken beschikken, bijvoorbeeld open en gesloten netwerken. In deze paragraaf wordt de volgende vraag behandeld: *'Wanneer vormen sociale netwerken van volwassen vluchtelingen een belemmering voor sociaal-culturele integratie?'* Verschillende facetten van sociale netwerken kunnen een belemmering vormen voor succesvolle sociaal-culturele integratie van vluchtelingen in Nederland en in minderheidsgroepen.

Allereerst de samenstelling en openheid van het sociale netwerk. Twaalf respondenten zijn goed geïntegreerd binnen hun eigen etnische, nationale of religieuze sociale netwerk en hebben maar een paar contacten (o.a. Nederlandse) buiten deze netwerken. Sociaal-culturele integratie is niet alleen gericht op Nederland, maar ook op minderheidsgroepen. Vandaar dat de meerderheid sociaal-cultureel geïntegreerd is binnen een minderheidsgroep of binnen de dominante samenleving. Sociale netwerken vormen een belemmering voor sociaal-culturele integratie in Nederland wanneer ze homogeen en gesloten zijn en alleen bestaan uit contacten vanuit het herkomstland. Twaalf respondenten zijn meer gericht op hun thuisland dan op Nederland in de samenstelling van hun contacten. Ze krijgen daardoor minder kennis over de normen, waarden en tradities van Nederland en onderschrijven deze minder snel dan respondenten die een meer divers netwerk hebben, of een netwerk dat voornamelijk uit Nederlanders bestaat. Wanneer respondenten slecht Nederlands spreken, is de drempel hoog om in contact te komen met Nederlanders. Hierdoor wordt het lastiger om te integreren in de Nederlandse samenleving.

Ten tweede kunnen onbereikbaarheid, lage kwaliteit en kwantiteit van sociale netwerken een belemmering vormen voor sociaal-culturele integratie. Van de helft van de respondenten woont de familie ver weg, terwijl de respondent de familie wel in de binnenste cirkel heeft gezet. Via online netwerken kunnen ze contacten onderhouden, maar deze contacten zijn toch moeilijker te onderhouden dan de contacten die men in Nederland heeft. Tevens zijn buurtbewoners voor de meerderheid van de vluchtelingen niet bereikbaar, door tijdgebrek of segregatie. Vandaar dat de onbereikbaarheid van contacten een belemmering kan vormen voor de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen. Daarnaast geven een paar respondenten aan dat ze zich vervelen, eenzaam of niet begrepen voelen. De kwaliteit en kwantiteit van de sociale netwerken van respondenten kan op deze manier ook een belemmering vormen, aangezien verveling en eenzaamheid duiden op een lage kwaliteit en/of kwantiteit van de sociale netwerken. Een lage kwaliteit en kwantiteit van sociale netwerken kan weer zorgen voor slechte sociaal-culturele integratie. Wanneer een

respondent weinig sociale contacten heeft en deze ook nog oppervlakkig zijn, lijkt het moeilijk om in een bepaalde groep te integreren.

Ten derde zorgt de krappe financiële situatie van veel vluchtelingen ervoor dat ze minder vaak dan ze zouden willen hun familie en vrienden in Nederland kunnen opzoeken en mee kunnen doen aan sociale activiteiten. Dit verschijnsel wordt moderne armoede genoemd (Engbersen, Van der Veen & Schuyt, 1987). Moderne armoede vormt een belemmering voor het goed in stand houden van de sociale netwerken van vluchtelingen en dit kan een negatieve invloed hebben op de sociaal-culturele integratie.

Het gebrekkige Nederlands en de afhankelijkheid van respondenten van hun taalcoach, begeleiders en bijvoorbeeld hun kinderen kan een belemmering vormen voor de zelfstandigheid van de respondent. Respondenten kunnen teveel gaan steunen op de hulp van deze mensen, waardoor ze zelf niet actief op zoek gaan naar sociale contacten en ze niet sociaal-cultureel geïntegreerd raken in een bepaalde groep.

Samenvatting

Wanneer men van vluchtelingen verlangt dat ze in Nederland succesvol sociaal-cultureel integreren, kan de samenstelling van het netwerk een belemmering zijn. Homogeniteit en geslotenheid van het netwerk kan in het nadeel zijn van de vluchteling. Onbereikbaarheid van contacten kan belemmerend werken voor de sociaal-culturele integratie. Lange afstanden, tijdgebrek van burens of segregatie zijn hier debet aan. Moderne armoede werkt ook belemmerend voor het initiëren en onderhouden van sociale contacten en kan zorgen voor lage kwaliteit en kwantiteit van sociale netwerken. Afhankelijkheid van bepaalde sociale contacten zorgt voor verminderde zelfredzaamheid.

5.5 Relevante achtergrondvariabelen

De laatste vraag, maar zeker niet de minste: *‘Wat zijn overeenkomsten en verschillen tussen vluchtelingen met betrekking tot de diversiteit en omvang van hun sociale netwerk en de invloed hiervan op de sociaal-culturele integratie? De volgende variabelen worden onderzocht: geslacht, leeftijd waarop men in Nederland is aangekomen, religie, het wel of niet hebben van kinderen, opleidingsniveau en actief betrokken zijn bij het taalmaatjesproject Taal in beweging.’*

5.5.1 Geslacht

Uit tabel drie is af te lezen dat drie mannen en één vrouw een netwerk hebben met overwegend Nederlanders, twee mannen en drie vrouwen een divers netwerk hebben en vijf mannen en vier vrouwen een netwerk met mensen van dezelfde nationaliteit. Méér mannen dan vrouwen hebben een netwerk dat voornamelijk bestaat uit Nederlanders, voor de rest komen de verhoudingen redelijk overeen.

Mannen hebben een groter netwerk dan vrouwen, maar de verschillen zijn klein. Dit zou verklaard kunnen worden uit de omstandigheid dat zeven van de acht vrouwelijke respondenten kinderen hebben en druk bezig zijn met opvoeden en hierdoor minder tijd hebben voor andere sociale contacten. Traditionele opvattingen over de rolverdeling lijken mee te spelen, aangezien vijf vrouwen aangeven dat ze bijna alles in het huishouden doen. Een aantal vrouwen geven aan dat ze via de school van hun kinderen juist aan contacten komen. Drie van de tien mannen hebben kinderen. De overige zeven hebben meer tijd voor sociale contacten. Alleen mannen hebben aangegeven dat ze lid zijn van sportclubs of met vrienden sporten. Deze bevindingen zijn niet in lijn met de bevindingen van onderzoek (Belle, 1987) waarin vrouwen juist meer emotioneel intieme relaties hebben dan mannen. Wel maakt de meerderheid

van de mannen gebruik van online netwerken en een kleine minderheid van de vrouwen. Dit zou wederom verklaard kunnen worden door de drukte van het zorgen voor een gezin en daardoor verminderde mogelijkheid voor online sociale contacten.

5.5.2 Leeftijd

De omvang en diversiteit van het netwerk van de acht respondenten van onder de dertig jaar verschilt niet veel met de grootte van de overige tien respondenten die boven de dertig jaar zijn. De helft van de respondenten onder de dertig heeft een divers netwerk qua nationaliteit en iets minder dan de helft van de oudere respondenten heeft een divers netwerk. Dat jongeren dus flexibeler zouden zijn in het aanpassen aan een nieuwe omgeving (Martinovic et al., 2009) is in lijn met deze bevindingen, maar de resultaten zijn hierin niet erg duidelijk.

Zes van de jongeren tegenover twee van de ouderen volgen een opleiding of gaan deze nog volgen. Jongeren hebben dus meer mogelijkheden om de Nederlandse taal sneller te leren en komen meer in contact met Nederlanders. Jongeren maken wel veel meer gebruik van online sociale netwerken, wat verklaard kan worden doordat ze zijn opgegroeid in het online tijdperk en oudere respondenten hier pas op latere leeftijd kennis mee hebben gemaakt.

5.5.3 Religie

Vooraf geloof blijkt voor de meeste vluchtelingen een toevlucht, waar ze emotionele steun uit kunnen halen. Dit is in lijn met de bevindingen van Hirschman (2004). Daarnaast blijken een aantal actieve gelovigen ook praktische hulp te krijgen vanuit de geloofsgemeenschap en biedt geloof ook toegang tot belangrijke bronnen. Dat religieuze groepen vluchtelingen ook een alternatieve bron kunnen bieden voor respect komt in dit onderzoek niet naar voren en deze bevindingen van Hirschman (2004) worden niet bevestigd.

Er lijkt een verband te bestaan tussen actief gelovig zijn en het hebben van een groot sociaal netwerk. Wanneer men actiever is en aangesloten is bij een kerk, kent men meer mensen en ook meer Nederlanders en voelt zich daardoor sneller thuis. Zes van de acht christenen (inclusief de agnost) zijn actief bij een kerkelijke gemeente. Vijf van de zes hebben een divers netwerk of gaan voornamelijk om met Nederlanders. Deze zes hebben een groter netwerk dan de twee die niet zijn aangesloten bij een kerk. Het verband lijkt niet te gelden voor de moslims in de steekproef. Van de moslims hebben twee van de negen een divers netwerk, maar deze gaan bijna nooit naar de moskee. De twee die wel naar de moskee gaan, hebben juist een homogeen netwerk en gaan voornamelijk om met mensen uit hetzelfde herkomstland.

Deze bevindingen zijn in lijn met resultaten uit eerder onderzoek (Allen, 2010) waaruit bleek dat religieuze instituties verbonden met een religieuze traditie van een minderheid voornamelijk een *bonding* rol spelen voor vluchtelingen. Dit is het geval bij moslims die voornamelijk contacten hebben binnen hun eigen religieuze en nationale gemeenschap. En dat instituties die verbonden zijn aan de religieuze traditie van de meerderheid zorgen voor *bonding* en *bridging* van vluchtelingen. Dit is het geval bij christenen, waarbij banden worden versterkt tussen christenen onderling en tussen Nederlanders en vluchtelingen.

Doordat christenen over het algemeen een heterogener netwerk hebben dan moslims en ze ook meer omgaan met Nederlanders, maken ze sneller kennis met Nederlandse normen, waarden en tradities en zijn hierdoor sneller sociaal-cultureel geïntegreerd in Nederland. Moslims hebben een homogener netwerk en een aantal van hen heeft

traditionele opvattingen over bijvoorbeeld de man/vrouw verhouding. Dit zijn moslims die niet in contact komen met Nederlanders. Wat betreft de sociaal-culturele integratie in Nederland hebben christenen dus een pluspunt.

5.5.4 Kinderen

Eén derde van de alleenstaande respondenten bezit over een divers sociaal netwerk, tegenover een kleine meerderheid van de respondenten met kinderen. Een kleine minderheid heeft aangegeven via zijn of haar kinderen anderen te hebben ontmoet op het schoolplein of op andere plaatsen. Deze gegevens lijken in lijn met de bevinding van Jacob (1994) dat aanwezigheid van familie helpt bij de integratie, maar geen garantie is. Kinderen kunnen zorgen voor nieuwe contacten, maar de zorg voor kinderen neemt ook veel tijd in beslag die ouders niet aan andere sociale contacten kunnen besteden.

5.5.5 Opleidingsniveau

Hoger opgeleide vluchtelingen zullen eerder interetnisch contact hebben dan lager opgeleiden. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat hoger opleiden een meer universalistische kijk op het leven hebben en minder waarde hechten aan etnisch groepslidmaatschap (Martinovic et al., 2009). Dit is in lijn met de resultaten: van de zeven hoogopgeleiden hebben vijf een divers netwerk of gaan ze veel met Nederlanders om, van de lager opgeleiden hebben twee vluchtelingen een divers netwerk van de vijf en van de zes zonder opleiding hebben vijf een homogeen netwerk en één een homogeen netwerk met Nederlanders. De meerderheid van de respondenten die wat traditionele opvattingen heeft is lager opgeleid. Dit zou ook verklaard kunnen worden aan de hand van de meer universalistische kijk op het leven van hoger opgeleiden.

5.5.6 Taalcoach

Het maakt voor de diversiteit (niet voor de grootte) van het netwerk uit of iemand over een taalcoach beschikt. Een kwart van de respondenten zonder taalcoach beschikt over een divers netwerk, tegenover de helft van degenen die wel contact hebben met een taalcoach. Door het regelmatige contact met een Nederlander, leert men de weg in Nederland beter kennen en krijgt men sneller kennis over de Nederlandse normen, waarden en tradities.

5.5.7 Samenvatting

Mannen hebben een iets uitgebreider en heterogener netwerk dan vrouwen. Vrouwen houden zich voornamelijk bezig met het huishouden en hebben minder tijd voor sociale contacten. Diversiteit en omvang van het sociale netwerk komt overeen voor zowel jonge als oudere respondenten. Actief lidmaatschap van een kerk zorgt voor een heterogener en omvangrijker netwerk. Naar een moskee gaan draagt hier niet aan bij. De aanwezigheid van kinderen helpt iets bij de integratie, maar is zeker geen garantie voor succesvolle integratie. Een hoger opleidingsniveau en het hebben van een taalcoach speelt een positieve rol bij het ontwikkelen van een heterogeen netwerk.

5.6 Samenvattende conclusie

Welke rol spelen sociale netwerken bij de sociaal-culturele integratie van volwassen vluchtelingen in Utrecht?

Familie, de *sterke banden* die zorgen voor *bonding sociaal kapitaal*, vormen een belangrijk deel van de netwerken van vluchtelingen. Familieleden (behalve kinderen aan hun ouders) zorgen over het algemeen niet voor het overbrengen

van Nederlandse normen, waarden en tradities, maar wel voor een gevoel van *belonging*. Wanneer een vluchteling familie heeft die voor langere tijd in Nederland woont, kan die zorgen voor nieuwe contacten en voor het bekendmaken met Nederlandse tradities (*kennis bemiddelaars*). Familiebanden kunnen worden geschaard onder *sterke banden*, maar kunnen ook zorgen voor *zwakke banden*. Belangrijke vriendschappen kunnen eveneens worden geschaard onder *sterke banden* en soms wordt zelfs de *taalcoach* als vriend gezien. De meerderheid maakt gebruik van online netwerken om verveling tegen te gaan of om contact te houden met vrienden van vroeger. Sommigen gebruiken online netwerken om afspraken te maken met vrienden.

Een krappe meerderheid van de respondenten heeft een homogeen sociaal netwerk. Vluchtelingen willen wel een uitbreiding van hun netwerk en ook meer contacten met Nederlanders. Ze geven aan dat hier weinig mogelijkheden voor zijn (segregatie, geslotenheid van het netwerk, burens die geen tijd hebben, lange afstanden, onbereikbaarheid van contacten en moderne armoede). Deze factoren dragen niet positief bij aan de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen in Nederland en in minderheidsgroepen. Tevens helpt afhankelijkheid van bepaalde sociale contacten ook niet bevorderend, maar zorgt het voor verminderde zelfredzaamheid.

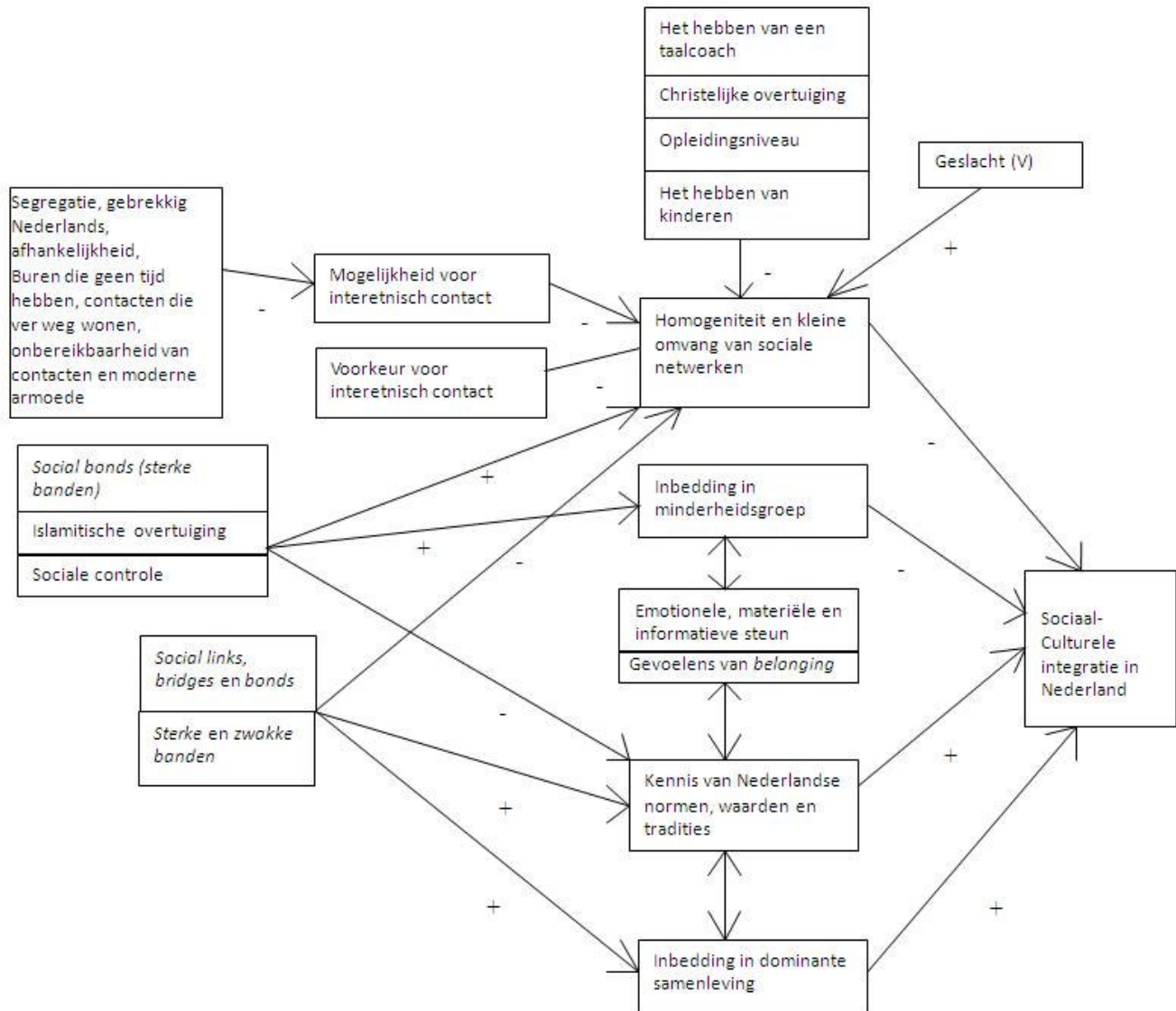
Wanneer respondenten wel contacten met de dominante samenleving hebben, gaat dit meestal via *netwerk bemiddelaars*, *social links* of *social bridges*. Vluchtelingen die over een heterogeen netwerk beschikken (inclusief Nederlanders), onderschrijven sneller de Nederlandse normen, waarden en tradities. De meerderheid van de vluchtelingen is ingebed in etnische, religieuze of nationale minderheidsgroepen en ontvangt informatieve, materiële en emotionele steun.

Mannen hebben een iets uitgebreider en heterogener netwerk dan vrouwen, dit gaat tegen de verwachting in. Qua diversiteit en omvang van het sociale netwerk is geen verschil wat betreft leeftijd te vinden. Actief lidmaatschap van een kerk zorgt voor een heterogener en omvangrijker netwerk. Naar een moskee gaan, draagt hier niet aan bij, maar zorgt wel voor de inbedding in een groep. De aanwezigheid van kinderen helpt iets bij de integratie, aangezien ze hun ouders kunnen helpen met de Nederlandse taal, normen, waarden en tradities. Een hoger opleidingsniveau en het hebben van een taalcoach speelt een positieve rol bij het ontwikkelen van een heterogeen netwerk.

Concluderend kan worden gezegd dat sociale netwerken een verschillende rol spelen bij de sociaal-culturele integratie van volwassen vluchtelingen in Utrecht. Sommige sociale netwerken werken faciliterend, terwijl andere netwerken zorgen voor het gevoel van *belonging*, maar belemmerend werken voor het in contact komen met Nederlanders en niet zorgen voor overdracht van Nederlandse normen, waarden en tradities.

Met deze resultaten is opnieuw gekeken naar het model uit het theoretisch kader en is een beter bij de data passend model samengesteld. Opvallend is dat vrouwen een homogener en kleiner netwerk hebben dan mannen, dit gaat tegen eerdere onderzoeken in. Verder is onderscheid gemaakt tussen religies en hun verschillende invloeden op het proces. Ook zijn specifieke beperkingen op de mogelijkheid voor interetnisch contact opgenomen. Dit verbeterde model ziet er als volgt uit:

5.7 Nieuw model

Figuur 2: Nieuw model over de invloed van sociale netwerken op de sociaal-culturele integratie van vluchtelingen

6. Discussie

In deze studie naar sociale netwerken van vluchtelingen in Utrecht is gebruik gemaakt van een representatieve groep van achttien vluchtelingen. De uitspraak van vicepremier en minister van Sociale Zaken Lodewijk Asscher dat de culturele integratie hapert en er zelfs sprake is van achteruitgang in de manier waarop wordt aangekeken tegen bepaalde Nederlandse normen en waarden wordt niet bevestigd door de resultaten van dit onderzoek.

De uitspraken van Minister Asscher worden door de resultaten van deze studie tegengesproken. De wil van de meerderheid van de geïnterviewde vluchtelingen om cultureel te integreren hapert niet. Een aantal vluchtelingen heeft een zeer homogeen netwerk en wat meer traditionele normen en waarden, maar bijna de helft van hen onderhoudt een heterogeen netwerk of gaat bijna uitsluitend om met Nederlanders. Wanneer vluchtelingen niet veel contacten hebben met Nederlanders, willen ze dat zelf wel, maar geven ze aan dat er weinig mogelijkheden zijn voor het leggen en onderhouden van contacten met Nederlanders.

Vluchtelingen willen over het algemeen dus graag integreren, maar er zijn nog steeds veel belemmeringen om in contact te komen met Nederlanders. Wanneer de overheid meer zou inzetten op bereikbaarheid van contacten tussen Vluchtelingen en Nederlanders, zou dit het sociaal-culturele integratieproces van vluchtelingen verbeteren. Hiermee hangt vooral samen dat vluchtelingen nogal eens in achterstandswijken wonen en geen Nederlanders in hun directe omgeving hebben. Wanneer vluchtelingen in buurten zouden wonen waar meer autochtonen wonen, is er meer kans dat ze die leren kennen en op die manier sneller sociaal-cultureel geïntegreerd raken in Nederland. Een multiculturele buurt wil nog niet per se betekenen dat mensen van verschillende nationaliteiten met elkaar omgaan. In vervolg onderzoek zou dit thema aan bod kunnen komen en zou onderzocht kunnen worden of vluchtelingen baat hebben bij het wonen in een multiculturele buurt, in vergelijking met een gesegregeerde buurt.

Sociaal-cultureel geïntegreerd is elke respondent, zij het vaak in een etnische of religieuze minderheidsgroep. Voor vluchtelingenwerk is het belangrijk om te weten dat de taalcoach door vluchtelingen gewaardeerd wordt. Niet alleen voor het leren van de Nederlandse taal en het vinden van de weg in Nederland, maar indirect ook voor het maken van sociale contacten en het vergroten van het zelfvertrouwen in het spreken van de Nederlandse taal. Een nieuwe taalcoach zou soms ingezet kunnen worden nadat de termijn verstreken is, omdat vluchtelingen die geen taalcoach meer hebben, er graag nog één zouden willen hebben, omdat het hen op verschillende manieren helpt. Vluchtelingenwerk zou naar mogelijkheden kunnen zoeken voor een vervolgtraject voor vluchtelingen, die na de reguliere periode nog behoefte hebben aan een nieuwe taalcoach.

Beperkingen en aanbevelingen

Van tevoren is geprobeerd een zo representatief mogelijke steekproef te trekken. Toch is er sprake van selectie-effecten, aangezien de begeleiders hebben geschat in hoeverre een cliënt in staat is om geïnterviewd te worden. Sommige cliënten waren niet in staat een interview te geven vanwege psychische problemen of gebrekkig Nederlands en anderen hadden er geen tijd voor. Vluchtelingen die sterk of juist zwak geïntegreerd zijn, zijn in de uiteindelijke steekproef ondervertegenwoordigd evenals vluchtelingen die werk hebben.

Uit de interviews is gebleken dat hoogopgeleiden de vragen beter begrepen, duidelijker antwoorden konden geven en beter Nederlands spraken waardoor de interviews met hoogopgeleiden van een hogere kwaliteit zijn gebleken. Er is een bias voor opleidingsniveau, aangezien hoogopgeleiden vaker zijn geciteerd in de resultatensectie.

Vanwege de matige beheersing die vluchtelingen hebben van de Nederlandse taal, wordt aanbevolen om gebruik te maken van een tolk. De tolk zal niet in alle gevallen nodig zijn, maar wel bij degenen die zich beter kunnen uitdrukken in hun moedertaal. Voor vervolgonderzoek is aan te bevelen om te zorgen voor een grotere en meer representatieve steekproef om de resultaten uit dit onderzoeken te bevestigen of te weerleggen en daarmee de validiteit en betrouwbaarheid te verhogen. In vervolgonderzoek zou dan verder ingezoomd kunnen worden op mogelijkheden voor interetnisch contact en dit zou de integratie van vluchtelingen in de Nederlandse samenleving ten goede kunnen komen. De overheid is gebaat bij een goede integratie van vluchtelingen in de samenleving, aangezien dit uiteindelijk kostenbesparend is. Er is dan wel meer mankracht nodig om het onderzoek op te zetten en uit te voeren en hiervoor zou financiering vanuit de overheid of een andere instelling nodig zijn.

Vanuit dit onderzoek is gebleken dat vluchtelingen wel contact willen maken met Nederlanders om zo beter te integreren, maar dat de weg er naar toe nogal lastig is. Wanneer in vervolgonderzoek meer aandacht wordt besteed aan de mogelijkheden waarop vluchtelingen met Nederlanders op een makkelijke manier met elkaar in contact kunnen komen, zal het spreekwoord 'waar een wil is, is een weg', hopelijk worden verwezenlijkt voor de integratie van vluchtelingen in Nederland.

Referenties

- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding integration: a conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21, 166-191.
- Allen, R. (2010). The bonding and bridging roles of religious institutions for refugees in a non-gateway context, *Ethnic and Racial Studies*, 33, 1049-1068.
- Allport, G.W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Aparicio, R. (2007). The integration of the second and 1.5 generations of Moroccan, Dominican and Peruvian origin in Madrid and Barcelona, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33, 1169-1193.
- Belle, D. (1987). Gender differences in the social moderators of stress. In: Barnett, R.C., Biener, L. & Baruch, G.K., eds. *Gender and stress*. New York: The Free Press. 257-277.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology: An international review*, 46, 5-68.
- Blau, P.M. (1977). *Inequality and heterogeneity: a primitive theory of social structure*. New York: The Free Press, a division of Macmillan Publishing Company.
- Bourdieu, P. (1983/1986). The forms of capital, 241-58, in Richardson, J.G. & Westport, C.T. *Handbook of theory and research for the sociology of education*, Greenwood Press.
- Brown, G.W. & Harris, T.O. (1978). *Social origins of depression: a study of psychiatric disorder in women*. London: Tavistock.
- Bruhn, J. & Phillipp, B. (1984). Measuring social support: A synthesis of current approaches, *Journal of Behavioral Medicine*, 7, 151-169.
- Burt, R.S. (2004). Structural holes and good ideas, *American Journal of Sociology*, 110, 349-399.
- Chiswick, B.R. & Miller, P.W. (2001). A model of destination-language acquisition: application to male immigrants in Canada, *Demography*, 38, 391-409.
- Cohen, S., Underwood, L.G., Gottlieb, B.H. (2000). *Social support measurement and intervention. A guide for health and social scientists*. New York: Oxford University Press.
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital, *American Journal of Sociology*, 95-120.
- Cruz-Saco, M.A. (2008). *Promoting Social Integration: Economic, Social and Political Dimensions with a focus on Latin America*. USA: Connecticut College.
- De Vroome, T. & Van Tubergen, F. (2010). The employment experience of refugees in the Netherlands, *International migration review*, 44, 376-403.
- Dielissen, G.B. (2013). *Bespreking theoretisch kader, 16 april 2013*, Universiteit Utrecht.
- Edelbroek, M. (2010). *This is my home now. Over vluchtelingen met een eerste verblijfsvergunning*. Universiteit Utrecht.
- Engbersen, G.B.M., Van der Veen, R.J. & Schuyt, C.J. (1987). *Moderne armoede: overleven op het sociaal minimum: een onderzoek onder 120 Rotterdamse huishoudens*. Stenfert Kroese.
- Fennema, M. & Tillie, J., (2001). Civic community, political participation and political trust of ethnic groups. *Connection*, 24, 26-41.

- Fermin, A. (2006). 'Inburgering en eigen verantwoordelijkheid.' in: Ruben Gowricharn (red.) *Falende instituties; negen heikle kwesties in de multiculturele samenleving*, 17-44. Utrecht: De Graaff.
- Field, J. (2005). *Social capital and lifelong learning*. Bristol: The Policy Press.
- Fokkema, T. & De Haas, H. (2011). Pre- and post-migration determinants of socio-cultural integration of African immigrants in Italy and Spain. *Article forthcoming in International Migration*.
- Gerritsen, A.A.M., Bramsen, I., Devillé, W., van Willigen, L.H.M., Hovens, J.E. & van der Ploeg, H.M. (2006). Physical and mental health of Afghan, Iranian and Somali asylum seekers and refugees living in the Netherlands, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41, 18-26.
- Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties, *The American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Hirschman, C. (2004). The role of religion in the origins and adaptation of immigrant groups in the United States, *International Migration Review*, 38, 1206-33.
- Hofstede, G. (1994). The business of international business is culture, *International Business Review*, 3, 1-14.
- Jacob, A.G. (1994). Social integration of Salvadoran refugees, *Social work*, 39, 307-12.
- Janjuha-Jivraj, S. (2003). The sustainability of social capital within ethnic networks, *Journal of Business Ethics*, 47: 31-43.
- Joppke, C. (2007). Beyond national models: Civic integration policies for immigrants in Western Europe, *West European Politics*, 30, 1-22.
- Kawachi, I. & Berkman, L.F. (2001). Social ties and mental health, *Journal of Urban Health*, 78, 458-467.
- Klaver, J., Odé, A. & van Gent, M. (2006). *Vluchtelingenwerk Integratiebarometer 2006*. Amsterdam: Regioplan.
- Klaver, J. & Van der Welle, I. (2009). *VluchtelingenWerk IntegratieBarometer 2009; Een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*. VluchtelingenWerk Nederland.
- Komter, A., Burgers, J. & Engbersen, G. (1999). *Het cement van de samenleving: een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Utrecht: AWSB.
- Lin, N. (1999). Social networks and status attainment, *Annual Review of Sociology*, 25, 467-487.
- Martinovic, B., Van Tubergen, F. & Maas, I. (2009). Dynamics of interethnic contact: A panel study of immigrants in the Netherlands, *European Sociological Review*, 25, 303-318.
- Mattheijer, M. (2000). *De toelating van vluchtelingen in Nederland en hun integratie op de arbeidsmarkt*, Amsterdam Institute For Advanced Labour Studies (AIAS), Universiteit van Amsterdam.
- Morrice, L. (2007). Lifelong learning and the social integration of refugees in the UK: the significance of social capital, *International Journal of Lifelong Education*, 26, 155-172.
- Nekuee, S. (1996). *De sociale integratie van vluchtelingen; een onderzoek naar de UAF-studenten*. Universiteit Utrecht.
- Penninx, R. (2005). Integration of migrants: economic, social, cultural and political dimensions, *chapter 8, 137-152*, in Macura. M., MacDonald, A.L. & Haug, W. (2005). *The new demographic regime, population challenges and policy responses*, United Nations, New York and Geneva.
- Pettigrew, T. F. & Tropp, L.R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory, *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751-783.
- Phalet, K., & Verkuyten, M. (2000). Acculturatiemetingen. In N. Bleichrodt & F.J.R. van de Vijver (Red.). *Het gebruik van psychologische tests bij allochtonen*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Phillimore, J. (2011). Refugees, acculturation strategies, stress and integration. *Journal of Social Policy*, 40, 575-593.

- Prinsen, P. (2009). *Integreren op de arbeidsmarkt...pardon? Kwalitatief onderzoek naar de rol van de sociale netwerken en het menselijk kapitaal van jongvolwassen vluchtelingen bij hun integratie op de arbeidsmarkt*, Universiteit Utrecht.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- RWI (2003). *De arbeidsintegratie van vluchtelingen: een verkenning van problemen en oplossingen*. Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen.
- Silove, D., Ekblad, S. (2002). How well do refugees adapt after resettlement in Western countries? *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106, 401–402.
- Sverrison, Á. (2001). Translation networks, knowledge brokers and novelty construction: Pragmatic environmentalism in Sweden. *Acta Sociologica*, 44, 313-327.
- Van Vugt, G.W.M. (1995). *Werken in multiculturele organisaties; theorie en praktijk van intercultureel management*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Vasta, E. (2007). From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands, *Ethnic and Racial Studies*, 30, 713-740.
- Vermeulen, H. & Penninx, R. (1994). *Het democratisch ongeduld; de emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wellman, B. (1991). *Which types of ties and networks provide what kinds of social support?* Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto.
- Westermeyer, J., Neider, J. & Callies, A. (1989). Psychosocial adjustment of Hmong refugees during their first decade in the United States, *Journal of Nervous and Mental Disease*, 177, 132–139.
- De Volkskrant, (20 februari 2013). *Asscher wil elke migrant contract laten tekenen*, Herderscheê, G. & Stam, J.

Appendix

Bijlage 1

Demografische gegevens

Totaal aantal vluchtelingen: 378, acht hiervan zijn ama's en er staan 72 kinderen in het Vluchtelingen Volg Systeem.

Geslacht		somalische	66
177 vrouwen		iraakse	35
201 mannen		iraanse	29
		eritrese	27
		chinees	22
		Soedanese	12
Religie		Sierraleoonse	8
Christen	16	Azerbeidzjaanse	8
atheïst	1	Guinese	8
Hindoe	3	Myanmarese	6
Kopt	3	Congolese	6
moslim	54	Nepalees	5
othodox christen	1	burundische	5
pinkstergemeente	2	armeense	5
protestant	1	nigeriaanse	5
shi'iten	3	bhutaanse	5
sjiet	3	Liberiaanse	4
soenniet	6	ugandese	4
onbekend	1	ivoriaanse	4
		srilankaanse	4
Maatjesproject			
aanmeldingen: 50			
Zijn er nu ongeveer nog 30 actief			
Verblijfsvergunning			
Verblijfsvergunning bepaalde tijd asiel	304	angolese	3
		Nederlands	2
Verblijfsvergunning bepaalde tijd regulier	46	Ethiopisch	2
Verblijfsvergunning onbepaalde tijd asiel	6	Bosnie	2
Verblijfsvergunning onbepaalde tijd regulier	4	sovjet unie	2
Uitgeprocedeerd	4	libische	2
		togolese	2
		angolese	2
Leeftijd		kameroen	2
Geboortejaar (vanaf 16 kom je pas in het systeem en kan je zelfstandig zijn)		tsjadische	1
1920-1929	1	Joegoslavische	1
1930-1939	4	filippijnse	1
1940-1949	6	palestijnse	1
1950-1959	12	oezbeekse	1
1960-1969	52	syrische	1
1970-1979	80	bengalese	1
1980-1989	170	tadzjikistan	1
1990-1999	60	kenyaanse	1
2000-2009	0	turks	1
2010-2013	0	koeweitse	1
totaal: 385		centrafrikaanse	1
		cubaanse	1
Nationaliteit		marokkaanse	1
statenloos	1		
onbekend	2	Totaal: 372	
afghaans	68		

Steekproef

In een representatieve steekproef zou bij een aantal van twintig respondenten de verdeling van kenmerken als volgt zijn:

- Geslacht: negen vrouwen en elf mannen (46.8 % vrouw en 53.2 % man)
- Taalcoach: tien vluchtelingen met coach en tien zonder
- Leeftijd: tussen de twintig en de zestig jaar
- Religie: vijf moslims, vier christenen, drie hindoes, vier niet-gelovigen, vier overig
- Nationaliteit: vijf Afghanen, vijf Somaliërs, drie Irakezen, drie Iraniërs, twee Eritreërs, één Chinees en één Soedanees
- Kinderen: tien personen die wel kinderen hebben, tien personen zonder kinderen
- Schatting van opleidingsniveau (deze variabele staat niet in het VVS): vijf *vluchtelingen hoger opgeleid (hbo/wo)*, tien *beroepsopleiding (mbo)* en vijf *zonder opleiding*.

Bovenstaande ideale verdeling is het voorbeeld geweest voor het trekken van de steekproef van 62 vluchtelingen uit de groep van 330. De selectieve steekproef van 62 respondenten kende de volgende verdeling:

- Geslacht: 35 mannen en 27 vrouwen
- Taalcoach: 31 vluchtelingen met coach en 31 zonder
- Leeftijd: tussen de twintig en de zestig jaar
- Religie: acht moslims, negen christenen, één atheïst en de rest was onbekend
- Nationaliteit: vijftien Afghanen, tien Somaliërs, elf Iraniërs, zeven Irakezen, drie Chinezen, drie Soedanezen, drie Eritreërs, twee Ethiopiërs, een Birmees, iemand uit Burundi, Kameroen, Armenië, Koeweit, Guinee, Congo en Oeganda
- Kinderen: zestien vluchtelingen met kinderen, zestien zijn ongehuwd, vijf hebben een partner en de rest is onbekend
- Schatting van opleidingsniveau: 3 hoger opgeleiden, de rest is onbekend

De kenmerken van de respondenten die hebben meegewerkt aan het onderzoek zijn te vinden in tabel 2.

R.	Geslacht	Leeftijd	Nationaliteit	Religie	Gezinssituatie	Taalcoach	Opleidingsniveau	Aantal jaren in NL	Aantal jaren vergunning
1	M	32	Koeweit	Moslim	Alleenstaand	Nee	Universitair	2,5	1,5
2	M	37	Birma	Christen	Vrouw en kinderen	Ja	Universitair	3,5	1
3	M	26	Afghanistan	Moslim	Alleenstaand	Ja	Universitair	3	2
4	M	46	Iran	Agnost	Vrouw en kinderen	Ja	HBO	1	1
5	M	29	Iran	'Energiegeloof'	Alleenstaand	Nee	Universitair	3	1
6	M	24	Somalië	Moslim	Alleenstaand	Gehad	Middelbare school	7	2
7	V	26	Soedan	Moslim	Alleenstaand	Nee	Geen	2	1
8	M	58	Afghanistan	Moslim	Vrouw en kinderen	Ja	MBO	3	1

9	M	22	Irak	Christen	Vriendin in Zweden	Ja	Middelbare School (VWO)	1,5	1,5
10	M	26	Ethiopië	Christen	Alleenstaand	Ja (weinig contact)	Basisschool	1	1
11	V	28	Guinee	Moslim	Alleenstaand en kinderen	Ja	Volgt MBO-opleiding	2,5	2
12	V	38	Afghanistan	Moslim	Man en kinderen	Nee	Geen	4	1,5
13	M	33	Oeganda	Christen	Alleenstaand	Ja	MBO	3,5	2,5
14	V	34	Burundi	Moslim	Alleenstaand met kind	Ja (weinig contact)	Middelbare school	9	3
15	V	26	Eritrea	Christen	In verwachting en vriend woont op afstand	Ja	Volgt MBO-opleiding	3	3
16	V	32	China	Moslim	Alleenstaand met kind	Gehad	HBO	3	2
17	V	39	Kameroen	Christen	Alleenstaand met kinderen	Gehad	Geen	3,5	2
18	V	45	Irak	Christen	Man en kinderen	Ja	MBO	2	5

Tabel 2: Demografische gegevens respondenten

Bijlage 2

Voorstellen en uitleg: ik ben Hanna, 23, bijna klaar met mijn studie. Doe nu mijn afstudeeronderzoek over de werking van sociale netwerken van vluchtelingen. Vandaar dat ik u heb gevraagd mee te werken en alvast hartelijk bedankt dat u hieraan wilt meewerken. Het gesprek zal ongeveer een uur duren. De gegevens zullen anoniem worden verwerkt. Vindt u het goed als het gesprek op wordt genomen? Heeft u nog vragen? Als u iets niet begrijpt, dan hoor ik dat graag.

Demografische gegevens

Van tevoren opschrijven: Naam & geslacht

- Wat is uw leeftijd?
- In welk land bent u geboren? En in welk land bent u opgegroeid?
- Wat is uw moedertaal?
- Hoelang bent u in Nederland?
- Sinds wanneer heeft u een verblijfsvergunning?
- Heeft u de inburgeringscursus gehaald?
- Wat is uw opleidingsniveau (land van herkomst en hier)?
- Hoe ziet een normale dag er voor u uit?
- Heeft u familie? Zo ja: wat is de samenstelling van uw gezin/familie?
- Wat is de nationaliteit van uw partner?
- Woont de familie in Nederland? Zo ja: welke familieleden wonen hier? En bent u met/zonder familie in Nederland aangekomen?
- Heeft u een taalcoach? Zo ja, hoe lang?

Religie

- Bent u gelovig? Zo ja: waarin gelooft u? En tot welke religie zou u zichzelf rekenen?
- Vanaf wanneer zou u zichzelf omschrijven/identificeren als een gelovig persoon?
- Bent u lid van een geloofsgemeenschap?
- Maakt u gebruik van religieuze instituten (kerk/moskee/tempel) en zo ja: wat voor instituten?
- Hoe vaak gaat u hier heen?
- Om wat voor redenen gaat u naar de kerk/moskee/tempel?
- Hoe belangrijk is religie voor u in het dagelijks leven?
- Wat betekent het contact met geloofsgenoten voor u? Wat doet dat contact met u persoonlijk?
- Hoe brengt u uw geloof tot uiting? (bidden / vijf zuilen/ goede werken doen/ kerk?)
- Wat biedt uw geloof u hier in Nederland (steun)....
  - op geestelijk gebied?
  - in hoeverre u zich thuis voelt in Nederland?
  - Op het gebied van sociale contacten?
  - En via die sociale contacten ook praktische hulp?

Sociaal-culturele integratie

- Wat vindt u belangrijk in het leven?
- Wat weet u van bepaalde Nederlandse feesten? Wat vindt u hiervan? Doet u hieraan mee?
- Kunt u een typische Nederlandse gewoonte noemen (bijvoorbeeld bij begroeting elkaar een hand geven)?
Wat vindt u hiervan? Wat betekent deze gewoonte voor u?
- Wat kijkt u op tv? Ook Nederlandse zenders?
- Wat leest u zoal? Ook Nederlandse boeken/kranten/tijdschriften?
- In hoeverre voelt u zich hier thuis in Nederland? Waar ligt dat aan, hoe komt dat?
- Wat zijn uw eigen kernwaarden? Wat vindt u belangrijk in het leven?
- Wat zijn volgens u de Nederlandse kernwaarden, dingen die Nederlanders heel belangrijk vinden? Wat vindt u van die Nederlandse waarden?
- Minister van Sociale zaken Lodewijk Asscher zegt dat de 'Vrijheid jezelf te zijn' Nederland zo geweldig maakt. Wat vindt u daarvan?
- Wat vindt u van de volgende waarden: vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van onderwijs? Onderschrijft u deze waarden?
- Wat betekent de gelijke behandeling in Nederland tussen mannen en vrouwen voor u? Wat voor waarde hecht u aan deze waarde?
- Van Nederland wordt gezegd dat we heel tolerant zijn. We laten andere mensen in hun waarde. Wat vindt u hiervan? Merkt u hier zelf ook wat van hoe er met u wordt omgegaan?
- Wat betekent de cultuur van uw thuisland voor u?
- Wat zou u uw kinderen mee willen geven uit uw thuisland en uit Nederland?
- Hoe ervaart u de combinatie van beide culturen? Is er sprake van een cultuurconflict (tegengestelde opvattingen over gedragsregels tussen u en Nederlandse samenleving)?

Sociale netwerken

Netwerkcirkel maken: wie rekt u tot uw familie die dicht bij u staat? Wie het dichtste bij u staat mag in de binnenste cirkel. Bijvoorbeeld: partner, kennissen, burens, collega's, hulpverleners, mensen van instanties, maatjes, geloofsgenoten.

Per contact de volgende vragen (uit elke cirkel 1 contact):

- Hoe is het contact ontstaan? (deze vraag niet bij familie)
- Wie heeft het eerste contact gelegd? (deze vraag niet bij familie)
- Wat is de nationaliteit van de persoon?
- Waar ontmoet u elkaar meestal?
- Wat was uw verwachting van het contact?
- Hoeveel tijd besteedt u aan dit contact?
- In hoeverre voelt u zich emotioneel verbonden met deze persoon?

- Deelt u veel persoonlijke gevoelens en gedachten met deze persoon?
- Deelt die ander ook persoonlijke gevoelens en gedachten met jou?
- Wat waardeert u aan het contact? Wat vindt u belangrijk in het contact?
- Wat levert het contact voor u op? Emotioneel, materieel, kennis?
- Waarin bent u tevreden over het contact? En wat zou u liever anders zien?

Wanneer iemand een taalcoach heeft:

- Wat was uw verwachting van de taalcoach helemaal aan het begin?
- Klopte deze verwachting?
- Hoe verloopt het contact?
- Wat betekent uw taalcoach voor u?
- Wat betekent uw taalcoach voor u in het leren van de Nederlandse taal?
- Wat betekent uw taalcoach voor u in het vinden van de weg in Nederland, ... om andere contacten op te doen, in het thuisvoelen in Nederland en voor het leren van de Nederlandse gewoontes en normen en waarden?
- Bent u tevreden over uw taalcoach? Wat zou u liever anders zien?

Evaluatievragen sociale contacten

- Welke contacten had u bij aankomst in Nederland?
- Met wat voor mensen gaat u het meeste om? Uit het land waar u vandaan komt, of ook met Nederlanders?
- Wanneer men weinig met NI omgaat: zou u meer contact willen hebben met Nederlanders?
- Zijn er ook Nederlanders bij u in de omgeving waarmee u contact zou kunnen krijgen?
- Heeft u nog contact met mensen die in het land van herkomst wonen? Hoe ervaart u dit contact?
- Hoe is het contact met de mensen uit uw buurt, uw bureu?
- Hoe vindt u het om sociaal contact aan te gaan, om contact te leggen met mensen?
- Hoe vindt u het om uw sociale relaties te onderhouden?
- Bent u tevreden over de hoeveelheid sociale contacten?
- Bent u tevreden met de contacten die u in Nederland heeft?
- Heeft u behoefte aan andere relaties? Zou u het fijn vinden om andere relaties te hebben? Een partner, meer of beter contact met familie of vrienden, andere vrienden of meer contact met andere vluchtelingen?

Netwerken

- Binnen een bepaald of meerdere netwerken: ervaart u ondersteuning van deze gemeenschap? En zo ja: op welke manier?

- Wat betekent uw netwerk voor u in het vinden van de weg in Nederland, ... om andere contacten op te doen, in het thuis voelen in Nederland en voor het leren van de Nederlandse gewoontes en normen en waarden?
- Wat zijn negatieve kanten van uw netwerk hierbij?
- Hoeveel sociale controle is er binnen dat netwerk? Hoeveel weet iedereen van elkaar? Worden mensen aangesproken op hun gedrag? Als u afwijkt van de regels, wat gebeurt er dan?
- Hoe ervaart u deze sociale controle? Staat het u ook wel eens in de weg?
- Maakt u ook gebruik van online netwerken zoals facebook, hyves, twitter, linkedin? Wat betekent dit voor u?

Afsluiter: hoe denkt u dat uw toekomst in Nederland eruit gaat zien?

Bijlage 3

Respondent	Gezinssituatie	Mate van contact
1 M, Koeweit, 32 jaar	Alleenstaande man. Zijn moeder woont in Den Helder. Verder woont zijn zus met man en kinderen in Irak.	Hij gaat regelmatig op bezoek bij zijn moeder in Den Helder. Hij zorgt ook voor haar, want ze is ziek.
2 M, Birma, 37 jaar	Getrouwde man met twee kinderen. Hij woonde hier een jaar en toen kwamen zijn vrouw en kinderen. Zijn ouders leven nog in Birma.	Hij heeft goed contact met zijn gezin.
3 M, Afghanistan, 26 jaar	Alleenstaande man. Heeft in Nederland geen familie, wel in Afghanistan. Daar leven zijn ouders, broers, zussen, ooms en tantes.	Hij spreekt zijn familie één keer per week via Skype. Zijn ouders zijn belangrijk voor hem, want die geven hem tips.
4 M, Iran, 46 jaar	Getrouwde man met zoon. Vrouw en zoon wonen in het AZC. Zijn ouders wonen in Iran.	Hij bezoekt zijn vrouw en zoon regelmatig en zij komen ook naar Utrecht. Met zijn ouders heeft hij weinig contact, maar dat was al voordat hij naar Nederland gevlucht is.
5 M, Iran, 29 jaar	Alleenstaande man. Zijn familie woont nog in Iran (twee broers).	Hij heeft contact met zijn broers via Yahoo Messenger en e-mail. Hij spreekt zijn ouders niet, maar zou dit wel willen. Zijn ouders hebben geen verstand van computers. Hij hoort via zijn broers hoe het met zijn ouders gaat.
6 M, Somalië, 24 jaar	Alleenstaande man. Zijn moeder woont al voor langere tijd in Ierland.	Zijn moeder is belangrijk voor hem. Ze bellen ongeveer elke week en bespreken hoe het gaat.
7 V, Soedan, 26 jaar	Alleenstaande vrouw. Ze heeft familie in Soedan wonen.	Ze heeft niets genoemd over haar familie in Soedan.
8 M, Afghanistan, 58 jaar	Getrouwde man met twee kinderen. Twee dochters. Zus woont in Pakistan.	Zijn gezin is belangrijk voor hem. Zijn dochters helpen hem met de taal. Zijn zus spreekt hij af en toe via de telefoon.
9 M, Irak, 22 jaar	Jongeman met een vriendin die in Zweden woont. Hij woont hier op zichzelf. Zijn ouders en twee zusjes wonen ook in Nederland. Hij heeft ook een oom in Nederland.	Zijn ouders ziet hij regelmatig. Hij heeft soms wat conflicten met zijn ouders over dingen waar zij het niet mee eens zijn. Zijn vriendin spreekt hij voornamelijk via Skype. Zijn oom die in Nederland woont, spreekt hij wel via de telefoon, maar heeft hij nog nooit in het echt ontmoet.
10 M, Ethiopië,	Alleenstaande man. Tante met kinderen woont in	Hij bezoekt zijn familie in Amsterdam regelmatig en

26 jaar	Amsterdam en de rest van de familie in Eritrea (moeder en zus).	spreekt zijn moeder ongeveer één keer per maand. Zijn familie is erg belangrijk voor hem.
11 V, Guinee, 28 jaar	Alleenstaande vrouw met twee kinderen. Een dochter van acht en een zoon van één jaar. Verder geen familie.	Haar kinderen zijn erg belangrijk voor haar, het is haar eigen bloed.
12 V, Afghanistan, 38 jaar	Getrouwde vrouw met vier kinderen. Een zoon van vijftien, een dochter van twaalf, een zoon van acht jaar en één van drie jaar. Verder heeft ze nog drie zussen en twee broers die in Afghanistan wonen.	Haar gezin is erg belangrijk voor haar. Met haar familie in Afghanistan belt ze één keer per maand ongeveer een half uurtje. Vaker zou niet lukken, want daar heeft ze geen tijd voor.
13 M, Oeganda, 33 jaar	Gescheiden man. Hij heeft twee kinderen (van zeventien en zes jaar) die bij de moeder in Oeganda wonen. Zijn ouders zijn overleden en hij heeft hij nog een zus in Oeganda.	Zijn kinderen zijn erg belangrijk voor hem, want dat is zijn bloed. Zijn zus is ook erg belangrijk voor hem en die spreekt hij elke maandag aan de telefoon*.
14 V, Burundi, 34 jaar	Alleenstaande vrouw met een dochter. Verder geen familie meer in Burundi.	Dochter is erg belangrijk voor haar.
15 V, Eritrea, 26 jaar	Zwangere vrouw met vriend die in Den Haag woont. Haar moeder, broer en zus wonen in Eritrea.	Haar moeder, broer en zus betekenen veel voor haar. Ze houdt erg veel van ze en ze mist ze. Ze heeft weinig contact met ze vanwege slechte internetverbinding.
16 V, China, 32 jaar	Alleenstaande vrouw met een dochter. Haar broer woont in Gorinchem, twee nichtjes in Dordrecht, één in Kanaleneiland en haar ouders en oma wonen nog in China.	Haar dochter en haar broer zijn erg belangrijk voor haar. Haar broer ziet ze regelmatig. Ze komen regelmatig bij elkaar op bezoek. Haar ouders spreekt ze ook regelmatig.
17 V, Kameroen, 39 jaar	Gescheiden vrouw met drie zonen, waarvan twee in Kameroen wonen. Er woont een oom in Nederland. Moeder, broer en zus wonen in Kameroen.	Ze belt af en toe met haar moeder, broer en zus. Die spreekt ze dus af en toe. Met haar oudste zoon heeft ze wel contact, met haar tweede zoon niet. Dit is omdat haar tweede zoon bij haar ex-man woont. Haar derde zoon woont hier bij haar in Nederland.
18 V, Irak, 45 jaar	Getrouwde vrouw met drie kinderen. Een zoon van 22 jaar, een dochter van achttien en één van acht. Ze heeft nog een broer die in Almelo woont en een zus die in Amerika woont.	Haar gezin is erg belangrijk voor haar. Met haar broer heeft ze wel wat contact, maar Almelo is best ver weg, dus ze kunnen elkaar niet heel vaak zien. Met feesten zien ze elkaar en ze bellen zo nu en dan.

Tabel 3: Gezinssituatie en mate van contact

Bijlage 4

R.	Binnenste cirkel (<i>sterke banden</i>)	Middelste cirkel	Buitenste cirkel (<i>zwakke banden</i>)	Nationaliteit van contacten	Gebruik van online netwerken
1 M, Koeweit, 32 jaar	Moeder en de rest van de familie zijn belangrijk voor hem.	Ali, Noy, Najem, Omer en Dary kent hij allemaal uit Irak. Ze wonen nu her en der (Syrië, Egypte, Duitsland). Met Ali heeft hij nog steeds contact via facebook en whatsapp.	Mensen van fitness, Joalyn van vluchtelingenwerk, Bianca is zijn buurvrouw (samen fietsen). Sara kent hij ook van vluchtelingenwerk, maar ziet hij nu niet meer (<i>social link</i>).	Irakezen en Nederlanders	'Alstublieft facebook'! Is dus erg belangrijk
2 M, Birma, 37 jaar	Arend-Jan, Klaas de Vries en zijn vrouw Jenny, Joel Hanneke, Arend, Marielle, Marjet en Emma. Deze contacten kent hij voornamelijk uit de kerk (<i>social bonds</i>).	Meneer Kleuk, Robert, Christina, John, Peter, Derah en Hanna. Christina is de dochter van Arend-Jan en daar gaat hij wel eens op bezoek. Derah is belangrijk voor hem. Een goede vriendin. Deze personen kent hij voornamelijk uit Hilversum.	Thun Aawy, Ceucu, Peng Peng. Dit zijn personen van zijn Chin gemeenschap. Hij ziet ze ongeveer twee keer per maand. Pang Pang woont in Utrecht en de anderen in Hilversum. Ze praten over hoe hun gemeenschap kan groeien en over de administratieve dingen. Hij zit in het bestuur.	Chin (Birma) en Nederlanders	Niets
3 M, Afghanis tan, 26 jaar	Zijn ouders, broers, zussen en de rest van zijn familie in Afghanistan. Deze zijn erg belangrijk voor hem.	Nichtjes en neefjes en nabije vrienden. Hij heeft een vriend die hij kent vanuit het AZC in Eindhoven. Deze vriend woont in Amsterdam en ze zien elkaar regelmatig. Ze komen allebei uit Afghanistan. Khan is een Afghaan die hier al heel lang woont.	In Afghanistan en in Nederland heeft hij ook kennissen. De kennissen uit Afghanistan spreekt hij af en toe.	Iraniërs, Nederlanders, Afghanen	Facebook: alle vrienden in één. Gebruikt ook twitter. Heeft op facebook ook communities
4 M, Iran, 46 jaar	Dirk, Chris, Henk, Daniel, Antoine. Chris kent hij van zijn voetbalteam van de kerk. Met de mensen uit de binnenste en middelste cirkel deelt hij persoonlijke gevoelens en gedachten. Hij heeft niets te verbergen.	Andre, Wouter, Maryam, Medeya en Masoud. Dit zijn mensen van de kerk (huis van vrede) en mensen van zijn rugby team (<i>social bridges</i>).	Dries, Tsjitske, Daphne, Anita. Dit zijn mensen van VluchtelingenWerk en docenten. Deze kent hij wel, maar heeft hij geen hechte relatie mee.	Van over de hele wereld en hier veel Nederlanders	Facebook: de hele netwerk voor de mensen die hij afgelopen vijftien jaar heeft leren

					kennen.
5	Zijn ouders en familie M, Iran, Erdman Schmit 29 jaar	Nederlandse vrienden die hij kent via de familie Erdman en mensen van VluchtelingenWerk.	De vrienden uit Iran staan in deze cirkel: <i>'Mijn vrienden uit Iran, hier, daar heb ik niks aan. Ik heb er wel een paar, maar ik heb weinig contact. Ze willen steeds iets van mij hebben. Nederlanders zijn veel aardiger.'</i>	Nederland ers en een paar Iraniërs	Is gestopt met facebook: wel leuk om oude vrienden te vinden.
6	Mohammed, Mataud en M, Mohammud Somalië, 24 jaar	Ubat, Yusuf en Maryan kent hij ook van de voetbal. De meesten komen uit Somalië en wonen in Utrecht. Yusuf is in Nederland geboren en gaan allemaal naar school of werken. Ze zien elkaar daardoor voornamelijk in het weekend. Ze gaan ook wel eens biljarten of fitnessen. Als hij iets wil vragen dan belt hij op en dan spreekt hij af met zijn vrienden.	Saynab, Dafigo, Yasin en Farigo staan in de buitenste cirkel.	Nederland ers en Somaliërs	Facebook en online is gezellig om te chatten en afspraken te maken
7	Deze vrouw heeft V, Soedan, 26 jaar	Raba, Smah, Selda, Yasra, Mohammed, Salma, Thane, Carolien, Assad en Marem staan in de middelste cirkel. Selda kent ze van school en is ook belangrijk voor haar. Selda heeft haar geholpen met verhuizen. Carolien is een vrouw uit Nederland die ze heeft ontmoet bij een feestje van een andere Soedanese vrouw die een kind had gekregen. Thane kent ze van school en Dries van VluchtelingenWerk.	Fred, Yekellie, Teyna en Arman.	Voorname lijk mensen uit Soedan en wat Nederland ers	Facebook is handig, gebruikt respondent veel
8	Zijn gezin is belangrijk M, Afghani tan, 58 jaar	Kahil, Hassin, Rashid en Sahid staan in deze cirkel. Rashid is een vriend die hij van school kent en komt uit Afghanistan. Sahid spreekt hij ook buiten school en daar gaat hij elke week mee zwemmen. <i>'Maar zij vragen, wat gaan jij doen, wat doe jij straks? Alleen ik wacht af en vraag: wat doe jij straks? Over opleiding veel gesprekken.'</i>	De buurman (Zarghone) spreekt hij regelmatig. Ze willen elkaar helpen en staan voor elkaar klaar. Ook heeft hij goed contact met zijn begeleider van VluchtelingenWerk.	Afghanen en Nederland ers	Maakt gebruik van facebook, is handig voor schrijven
9	Dara, Alex, Andre, M, Irak, Merjam, Jenny, Milo, Silvana en vader en moeder zijn belangrijk 22 jaar	Richard is een jongen die hij vanuit de kerk kent en die uit Nieuw-Zeeland komt. Richard had geen woning en heeft	Melle is de eerste persoon die hij kende in Nederland. Ze hebben	Zweden, Nederland ers,	Gebruikt facebook en skype. Handig

	voor hem.	een tijd bij hem in huis	samen in een huis	Irakezen	om met
	<i>'Die mensen zijn echt heel belangrijk. In het bijzonder Alexander en Petra. We zijn samen opgegroeid in en ik heb ook een tijd bij hun gewoond. Bijna één jaar.'</i> Hij spreekt ze nu twee à drie keer per week op Skype. Verder spreekt hij zijn vriendin die in Zweden woont ook via Skype. En heeft hij beter contact met zijn vader en zijn ene zusje dan met zijn moeder en zijn andere zusje.	gewoond. Richard is weer terug naar Nieuw-Zeeland, dus het contact is wel minder geworden. Joas is zijn taalcoach en is erg belangrijk voor hem. Ze zien elkaar bijna elke week en hij is een soort vriend voor hem.	gewoond en spreken elke week af voor een kopje koffie, maar hij is druk want hij studeert.		vriendin te praten die in Zweden woont
		Verder kan hij het ook nog goed vinden met de coach, de aanvoerder en twee medespelers van zijn voetbalteam.			contact.
10	M, Ethiopië, 26 jaar	Moeder, zus. Tante in Amsterdam bezoekt hij regelmatig. Filimon is zijn neefje waar hij veel mee optrekt. Daar kent hij ook weer vrienden van. <i>'Het is familie, dat is belangrijk. Vroeger kwam ik hier om een afspraak te maken, dan ging ze mee. Kon ze praten in mijn moeders taal. Hielp ze mij met mijn huis enzo.'</i>	'Yemane en Muna'. Twee vrienden uit Ethiopië. Ze koken samen, ze gaan samen naar school en hebben elkaar ontmoet bij het AZC. Ze zien elkaar ongeveer drie keer per week.	Omid is zijn begeleider vanuit Vluchtelingenwerk.	Een vriend die in Israël en hij van mannen facebook kent, uit Eritrea spreekt hij nu via yahoo messenger en skype. Eritreërs spreekt hij via skype
11	V, Guinee, 28 jaar	Haar kinderen zijn erg belangrijk voor haar.	'Vrienden en vriendinnen'. Een vriendin die in Overvecht woont, ziet ze bij de moskee. Een andere vriendin woont in ondiep en ziet ze één keer in de drie weken ongeveer. Ze heeft één Nederlandse vriendin die ze kent van de school waar haar kinderen op zitten. Die vriendin ziet ze alleen niet vaak.	Lenny kent ze van VluchtelingenWerk. Inge is haar taalcoach. Verder heeft ze nog Farid, Oukeli, Karin en Marjan in de buitenste cirkel opgeschreven.	Mensen uit Guinee en Nederland ers
12	V, Afghanistan, 38 jaar	Gezin en familie staan in deze cirkel.	Twee vriendinnen kent ze uit het AZC, families wonen in Apeldoorn, Delft en Amstelveen. Ze kunnen elkaar vanwege financiën niet opzoeken met OV. Ze bellen wel regelmatig.	Contactpersoon van de gemeente zien ze ongeveer één keer in de vijf maanden. Dries, paar begeleider vanuit Vluchtelingenwerk staat ook in deze cirkel. En een vriendin van haar werk die ze af en toe nog spreekt.	Vooraf en een paar Nederland ers
13	M, Oeganda, 33 jaar	Zijn kinderen en zijn zus. Zijn zus is heel belangrijk voor hem, want zijn ouders zijn overleden. Zijn kinderen zijn zijn bloed.	<i>'Mozes en Patrick zijn gezellig. Ze komen ook uit mijn land. Ik heb contact, vergaderen in Amsterdam. Komen we samen met mensen uit</i>	Contactpersoon van de gemeente en van Vluchtelingenwerk. Paul is zijn docent en Guy is zijn taalcoach.	Oegandez en Nederland ers
					Heeft veel vrienden op facebook.

		<i>Oeganda. Isaac en Mozes zijn vrienden uit Oeganda en heb ik in Amsterdam ontmoet. Mozes woont in Overvecht en Isaac woont in Amsterdam.</i> Mozes ziet hij twee keer per week, Isaac minder vaak. Pieter kent hij uit de buurt en helpt hem met bijvoorbeeld het maken van zijn CV.			Voornamelijk zorgt het voor afleiding van verveling en chatten is makkelijk	
14	V, Burundi, 34 jaar	Haar dochter is als een cadeau voor haar, erg belangrijk dus. Jay, een vriendin die ze in het Julianapark heeft ontmoet is ook belangrijk voor haar, maar: <i>'Eerst komt ze naar school, en dan zie ik haar. Ze komt langs en dan word ik boos. Ik wil vrij zijn, eerst afspraak maken.'</i> Fatima is een vriendin die ze van vluchtelingenwerk kent. Ze zien elkaar af en toe.	Riziky. Dat is een vriendin van haar.	Rob is begeleider vanuit Vluchtelingenwerk. Is Zambia, erg belangrijk voor haar. Gera is een vrouw die ze uit ook vanuit Burundi Vluchtelingenwerk kent. en Ze spreekt haar nu niet meer. En Hanneke was haar taalcoach. Die ziet ze ook niet meer.	Vrouw uit Zambia, mensen uit Burundi Nederland ers	Niets
15	V, Eritrea, 26 jaar	Moeder, zus en broer zijn erg belangrijk voor haar. Lenny (begeleider vanuit Vluchtelingenwerk) ook en Laura haar taalcoach ook	Haar vriend die in Den Haag woont, ze heeft hem bij de kerk ontmoet en hij komt ook uit Eritrea. Ze spreekt hem elke dag via de telefoon.	Vriendinnen. Ze kent er een aantal vanuit het AZC. Sommigen wonen ver weg en belt ze mee. Een andere vriendin woont bij haar in de buurt en kent ze van de kerk.	Mensen uit Eritrea en Nederland ers via stage	Maakt gebruik van facebook om af en toe vriendin uit Eritrea te spreken
16	V, China, 32 jaar	Broer, zus en nichtje. Dochter is super belangrijk voor haar. Heeft twee beste mannelijke vrienden. Wahid en Said. Wahid komt uit Nederland en hij wil met haar trouwen, maar daar wil zij niets van weten. Ramie en een andere vriendin kent ze van school. De ene komt uit Nederland en de ander uit Pakistan. Ze zijn als zussen voor haar.	Contactpersoon van vluchtelingenwerk. Is belangrijk voor haar, want die heeft haar met allerlei administratieve dingen geholpen.	Hier kon ze niemand bedenken.	Oeigoeren, Nederland ers en één Pakistaan	Niets
17	V, Kameroe n, 39 jaar	Rob, Esther, Sander en Nathalie staan in deze cirkel. Esther en Sander komen uit haar kerk en helpen haar met van alles	Iedereen is belangrijk voor haar. Ibrahim is haar zoon. Barou is zijn vader en komt af en toe. Riana is een vrouw uit Guinee, een	<i>'Ik heb één vriendin, Mary, ik ga samen met haar naar school. Een vrouw komt uit Marokko, Karima,</i>	Nederland ers	Niets

en nog wat. Nathalie is vriendin. En Paulette is van de haar taalcoach. En Rob is Jehova's getuigen en komt belangrijk voor haar, dat is ook af en toe langs. haar begeleider vanuit VluchtelingenWerk.

samen gaan we ook naar school. Ik heb contact bij de kinderopvang, met Karima. Die komt uit Marokko.'

18 Man en kinderen zijn erg Rest van de familie. Broer Kennissen van school. Nederland Gebruikt e-mail
 V, Irak, belangrijk voor haar. Het Raed die in Nederland woont Die ziet ze drie keer in ers en om te chatten
 45 jaar is haar leven. en ze af en toe zien, maar de week. Irakezen
 vaker aan de telefoon En een familie die ze net hebben leren kennen.
 spreken. Ze is blij dat ze die familie kent, want dan kan ze eens haar huis uit. Anders verveelt ze zich.

Tabel 4: Netwerkcirkel, nationaliteit van contacten en gebruik van online netwerken